

Tipovi desnog populizma u Europi

Maravić, Nikša

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:729044>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-26**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Diplomski studij politologije

Nikša Maravić

Tipovi desnog populizma u Europi

Diplomski rad

Zagreb, 2019. godine

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Tipovi desnog populizma u Europi

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Berto Šalaj

Student: Nikša Maravić

Zagreb, 2019. godine

Izjavljujem da sam diplomski rad *Tipovi desnog populizma u Europi*, koji sam predao na ocjenu mentoru prof. dr. sc. Bertu Šalaju, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Nikša Maravić

Sadržaj

1. Uvod	1
2. O populizmu	2
2.1. Definicije populizma.....	2
2. 2. Tipovi populizma.....	3
3. Desni populizam	6
3. 1. Biračko tijelo i desni populizam na vlasti	8
3.2. Desni populizam u Europi.....	10
4. Desno populističke stranke u Francuskoj, Poljskoj, Češkoj i Norveškoj	14
4.1. Francuska: Nacionalno okupljanje (RN, <i>Rassemblement national</i>).....	14
4.2. Poljska: Pravo i pravednost (PiS, <i>Prawo i Sprawiedliwość</i>).....	19
4.3. Češka – Sloboda i direktna demokracija (SPD, <i>Svoboda a přímá demokracie</i>)	24
4.4. Norveška: Progresivna stranka (FrP, <i>Fremskrittspartiet</i>)	26
5. Kompariranje desno populističkih stranaka	28
5.1. Kategorije komparacije	28
5.1.1. Međunarodna suradnja i Europska unija	29
5.1.2. Sloboda, ljudska prava i demokracija	30
5.1.3. Korupcija i autoritarizam.....	31
5.1.4. Slobodno tržište, ekonomija i socijalna država	32
5.1.5. Nacionalizam i multikulturalizam.....	32
5.2. Rezultati komparacije	33
6. Zaključak	35
Literatura	37
Sažetak	44
Summary	45

Popis tablica

Tablica 1. Relevantne europske desno populističke stranke.....	11
Tablica 2. Izborni rezultati Nacionalnog okupljanja (RN) na ključnim predsjedničkim izborima	16
Tablica 3. Izborni rezultati Nacionalnog okupljanja (RN) na parlamentarnim izborima	17
Tablica 4. Izborni rezultati Nacionalnog okupljanja (RN) na europskim izborima.....	18
Tablica 5. Izborni rezultati Prava i pravедnosti (PiS) na parlamentarnim izborima (donji dom)	20
Tablica 6. Izborni rezultati Prava i pravедnosti (PiS) na ključnim predsjedničkim izborima ..	22
Tablica 7. Izborni rezultati Prava i pravедnosti (PiS) na europskim izborima	23
Tablica 8. Izborni rezultati Zore direktne demokracije (Úsvit)i Slobode i direktne demokracije (SPD) na parlamentarnim i europskim izborima	25
Tablica 9. Izborni rezultati Progresivne stranke (FrP) na parlamentarnim izborima.....	26
Tablica 10. Glavni rezultati komparativne analize desno populističkih stranaka	36

1. Uvod

Tema ovoga rada jest desni populizam u Europi. Proučava se suvremene desno populističke stranke, odnosno *populist radical right parties* (PRRP). Suvremeno desno populističke stranke javljaju se nakon II. svjetskog rata u Europi te njihov utjecaj i politički uspjeh relativno jača od 1990-ih godina. Ključni koncepti vezani uz desno populističke stranke su populizam, nativizam i autoritarizam. Istraživačko pitanje glasi: *Postoje li i koje su razlike između desno populističkih stranaka u starim i novim demokracijama?* Prema tome, nastoji se utvrditi razlikovanje između desno populističkih stranaka u Europi kroz komparaciju četiri desno populističke stranke. U ovom dijelu ukratko je prikazan sadržaj rada. Cilj rada je uočiti ključne elemente koje su jednake ovim strankama, ali i uočiti potencijalne razlike među njima. Desno populističke stranke pokazuju razlike prema svojim socioekonomskim pozicijama, poziciji prema Europskoj uniji i drugim međunarodnim organizacijama, odnosu prema etničkim i seksualnim manjima itd.

Drugi dio rada obuhvaća teorijske aspekte populizam, njegovu povijest i suvremene primjere. U doba krize liberalne demokracije, populizam se javlja kao potencijalna prijetnja, ali i kao mogući korektiv demokraciji. Populizam dijeli ljude u dvije skupine, korumpiranu elitu i poštenu narod. Shodno tome on se suprotstavlja pluralizmu, ali i elitizmu, odnosno tehno-kraciji. Javlja se u obliku lijevog, centrističkog i desnog populizma. U trećem dijelu rada prikazan je desni populizam, kao specifični oblik populizma. Ujedno, raspravlja se o biračkom tijelu desnih populista te o desnom populizmu na vlasti. Poseban dio je posvećen desnom populizmu u Europi, varijacijama u pozicioniranju na kulturnoj i ekonomskoj dimenziji te koga percipiraju kao “opasne druge”. Treći dio rada uključuje prikaz četiri desno populističke stranke u Europi: poljska stranka Pravo i pravda (PiS), francuska stranka Nacionalno okupljanje (RN), češka stranka Sloboda i izravna demokracija (SPD) i norveška Napredna stranka (FrP).

Utvrđivanje sličnosti i razlika četiri desno populističkih stranaka dio je petog dijela rada, u kojem se provodi komparacija stranaka kroz njihove stranačke programe i to korištenjem baze podataka *Manifesto Project Database* (MPD). MPD sadržava kvalitativne podatke o tome kojoj temi, javnoj politici i političkoj poziciji političke stranke posvećuju pažnju u svojim izbornim i stranačkim programima te kakvi su njihovi stavovi o tim pitanjima. Posljednji dio jest zaključak u kojem se ukratko utvrđuju rezultati komparacije stranaka, zajednički elementi koji ih čine desno populističkom strankama kao specifičnom stranačkom obitelji, ali i razlike, zbog kojih se može govoriti o različitim tipovima desnog populizma. Naposljetku, odgovara se na pitanje na koji način desni populizam predstavlja korektiv i/ili prijetnju liberalnoj demokraciji.

2. O populizmu

2.1. Definicije populizma

Populizam je društveni fenomen koji se često veže uz političare koji dolaze iz etabliranih stranaka, a ne samo uz one iz protestnih stranaka. Usprkos takvom širokom poimanju fenomena populizma, nužno ga je specifično definirati. Iako se većina političara u svojim govorima često koristi populističkim terminima kao što su „narod“ ili „građani“, populizam se ipak veže uz prvotno protestne oblike političkog udruženja, protestne stranke i društvene pokrete. Dok populizam uglavnom ima pejorativno značenje u svakodnevnom govoru, neki populistički akteri prihvaćaju taj epitet i vide populizam kao pozitivnu pojavu. Populističke protestne stranke su s vremenom ušle o u politički prostor etabliranih stranka tako što u mnogim zemljama populističke stranke i akteri imaju relativno uspješne izborne rezultate, a u nekim zemljama formiraju izvršnu vlast. Prema tome, ono što se poima kao populistički govor koji je učestao među svim političkim akterima treba razlikovati od fenomena populizma koji svoj oblik poprima u populističkim strankama i pokretima. Populizam se javlja i kao određena reakcija na procese globalizacije. Dok lijevi populist primarno kritiziraju neoliberalne politike i rast socijalne nejednakosti, kao ključan problem globalizacije, desni populist globalizaciju primarno optužuju zbog povećane imigracije i straha od gubitka nacionalnog identiteta. Zbog toga, govori se o populističkom valu i izazovu koji populizam predstavlja liberalnoj demokraciji.

Populizam se može proučavati kao tip stranačke organizacije, kao politički diskurs, kao političko-komunikacijski stil, kao politička ideologija i slično (Grbeša i Šalaj, 2018: 31). Ključan pristup u ovom radu jest proučavanje populizma kao političke ideologije te kako se on formira u političkom prostoru kroz političke stranke. Političke stranke su „trajnije organizacije koja se natječu na izborima s ciljem osvajanja javnih položaja“ (Sartori, 2005: 57). Populizam kao politička ideologija veže se uz ideacijski pristup populizmu. Definicija populizma prema Mudde (2004) predstavlja sukob dviju homogenih grupa: korumpirane elite i poštenog naroda. Prema populistima politika bi trebala biti izraz opće volje naroda (Mudde, 2004: 543). Prema tome, populist ne smatraju da postoji heterogenost političkih elita, već ih vide kao homogenu klasu. Uz to, populizam jest „slaba“ (*thin-centered*) ideologija, što znači da je populizam jedan oblik političke ideologije koji se onda može vezati uz *host* ideologiju, kao što je nacionalizam, socijalizam itd. (Mudde, 2004: 544). Populizam jest krovni pojam, koji može poprimiti oblik lijevog, centrističkog ili desnog populizma.

Novi pristup populizmu, koji su predstavili Grbeša i Šalaj (2018: 47-49), a veže se uz populizam kao „slabu“ ideologiju jest poimanje populizma kao metaideologije. Metaideologije uključuju monizam, pluralizam i populizam. Monistička metaideologija uključuje komunizam, fašizam i vjerski fundamentalizam, koje tvrde da postoji „samo jedna apsolutna politička istina i samo jedan ispravan način organizacije političkog života“ (Grbeša i Šalaj, 2018: 48). Pluralizam uključuje socijaldemokraciju, liberalizam, konzervativizam i demokršćanstvo koje priznaju postojanje legitimnih heterogenih društvenih skupina. Populizam, kao nova metaideologija se stoga razlikuje od monističkih ideologija i pluralističkih ideologija, te ima dualistički pogled na društvo u kojem se sukobljavaju pošteni narod i korumpirane elite (Grbeša i Šalaj: 49).

Sukladno tome, Müller navodi kako je populizam antipluralistička ideologija, odnosno zanemaruje da je narod kompleksan i da se javlja u množini, a ne kao organska, homogena cjelina, kako je istaknuo Habermas (Müller, 2017: 10). Šalaj i Grbeša (2017: 328) ističu kako postoje dva pristupa istraživanju populizma, odnosno strana ponude i strana potražnje. Svakako, strana ponude podrazumijeva proučavanje političkih stranaka i aktera, dok se strana potražnje odnosi na proučavanje populističkih stavova među građanima. Ovaj rad se bavi stranom ponude, odnosno desno populističkim strankama, njihovom političkom ideologijom i političkim djelovanjem. Definicija populizma u ovome radu uključuje shvaćanje populizma kao metaideologije, koji se razlikuje i od pluralizma i od monizma. Sukladno tome, populizam se razumije i kao „tanka“ ideologija“ koja dijeli društvo u dvije homogene skupine, odnosno čisti narod i korumpiranu elitu te u slučaju desnog populizma kao *host* ideologiju uključuje nacionalizam.

2. 2. Tipovi populizma

Prve sustavne studije komparativne politike o populizmu proučavaju njegove moderne korijene u agrarnim populizmima u SAD-u i Rusiji u 19. stoljeću (Grbeša i Šalaj, 2018:19). Od 1980-ih počinje istraživanje desnog populizma u Europi koji se javlja nakon Drugog svjetskog rata. Za razumijevanje tipova populizma ključno je razumijevanje različitih uvida o populizmu. Shodno tome važna je dihotomija poštenog naroda i korumpirane elite. Nadalje, ističe se proučavanje populizma kao političke ideologije i političko-komunikacijskog stila kao dva ključna istraživačka pristupa koji se često preklapaju u istraživanjima. Osim poštenog naroda i korumpirane elite, kod populista se često javlja i pozitivno vrednovanje instrumenata izravne demokracije te koncept „opasnih drugih“ (Šalaj i Grbeša, 2017). On može uključivati seksualne, vjerske, nacionalne manjine, poduzeća i poduzetnike te određene međunarodne organizacije ili

međuvladine zajednice, poput UN-a, NATO-a i EU. Europsku uniju kao „opasne druge“ percipiraju često i desni i lijevi populist (Grbeša i Šalaj, 2018: 63). S druge strane, centristički populist nemaju kategoriju „opasnih drugih“ (Šalaj i Grbeša, 2017: 333).

Danas se populistički pokreti i stranke dijele na lijevi, centristički i desni populizam. Shodno tome suvremeni primjeri populizma se mogu naći gotovo na svim kontinentima. Tako na primjer u Latinskoj Americi postoji lijevi populizam Hugo Chaveza (Grbeša i Šalaj: 2018: 91-92). Uz to, brazilski predsjednik Jair Bolsonaro je desni populist u Brazilu (Hunter i Power, 2019). S druge pak strane, u Sjevernoj Americi se simultano javljaju desni i lijevi populizam. Lijevi populizam predstavlja Bernie Sanders, dok se Donald Trump javlja kao desni populist (Müller, 2017: 17; Grbeša i Šalaj, 2018: 86). U Indiji je aktualan premijer desni populist Narendra Modi (McDonnell i Cabrera, 2018). Kao izazov demokracija europskih zemalja, javljaju se desni, centristički i lijevi populizam, iako se desni javlja u većoj mjeri. Lijevi populizam je uspješan u zemljama pogođenim krizom eurozone i financijskom krizom poput Španjolske i Grčke. Shodno tome kao uspješne lijevo populističke stranke javljaju se Syriza u Grčkoj i Podemos (Mi možemo) u Španjolskoj (Mudde i Rovira Kaltwasser, 2017: 37).

S druge strane, desni populist svoju uspješnost temelje na antiimigracijskim stavovima, koji su ojačali među određenim dijelom populacije nakon migrantske krize 2015. i islamističkih terorističkih napada. Ekonomska dimenzija je ključna kod pojave lijevog populizma, dok je kulturna dimenzija ključna za objašnjavanje podrške desnim populistima. Iako ekonomsku dimenziju smatraju ključnom, lijevi populist nastoje biti kulturno inkluzivni te u svoju definiciju naroda uključuju i marginalne skupine. S druge strane, protive se korumpiranim ekonomskim elita te u „opasne druge“ uključuju poduzetnike, poduzeća i povremeno EU. Desni populist, koji većinu svojih glasova duguju položaju na kulturnoj dimenziji, ipak nastoje privući birače time što se zalažu određene socioekonomske politike, koje variraju između neoliberalizma i jačanja socijalne države. U slučaju kad zagovaraju državni intervencionizam i jaču socijalnu državu, koristi socijalne države su ograničene na njihov pojam naroda, odnosno iz tog naroda isključuju „opasne druge“. O desnim populistima u ovom radu detaljnije se raspravlja u narednim poglavljima.

Osim lijevih i desnih populista, javlja se i centristički populizam. On se razlikuje od desnog i lijevog populizma, u tome što kod njih ne postoji kategorija „opasnih drugih“. Ne koriste se nacionalističkim niti protukapitalističkim diskursom, već primarno optužuju političke elite za korupciju. Ključni primjer je talijanska politička stranka Pokret pet zvjezdica (M5S) (Grbeša i Šalaj, 2018: 125). Kao granični slučajevi centrističkog populizma, javljaju se slovenska Stranka modernog centra, španjolski Građani i francuski predsjednik Emmanuel

Macron. Oni se razlikuju od centrističkih populista, po tome što se u manjoj mjeri referiraju na narod, a više kritiziraju elite koje obnašaju vlast. Prema tome one su nekad definirane kao granični slučajevi centrističkog populizma ili kao antiestablišmentske reformske stranke (Grbeša i Šalaj, 2018:129).

Ključno pitanje vezano uz populizam jest predstavlja li on prijetnju ili korektiv demokraciji. Javlja se razlika između ekskluzivnog i inkluzivnog populizma. Lijevi populizam u Latinskoj Americi pokazao se kao inkluzivan, a javlja se kao reakcija na činjenicu da su mnogi dijelovi društva ekonomski, politički i socijalno isključeni (Rovira Kaltwasser, 2012: 200).

Desni populizam u Europi se javlja kao ekskluzivistički fenomen povezan s nativizmom, što znači da su određene manjine, odnosno „opasni drugi“ isključeni (Mudde i Rovira Kaltwasser, 2013: 167-168). Populizam se javlja kao izazov pluralističkoj demokraciji, ali i elitizmu. Elitizam se poistovjećuje s tehnokracijom prema kojoj „politika treba biti izraz stavova i vrijednosti moralnih i kompetentnih elita, a ne neobrazovanog i nemoralnog naroda“ (Grbeša i Šalaj, 2018: 71). Tehnokraci vjeruju kako političke odluke trebaju donositi elite, odnosno stručne osobe koje su intelektualno i moralno superiornije te sposobne otkrivati objektivno postojeće istine. Populizam je suprotstavljen elitizmu, odnosno tehnokraciji te su međusobno uvjetovani. Ako raste pojava tehnokracije, sukladno tome raste i populizam (Grbeša i Šalaj, 2018: 71-73). No, dok populizam predstavlja potencijalnu prijetnju liberalnom segmentu demokracije, tehnokracija je u svojoj ideji nedemokratska te stoga suprotstavljena pluralističkoj demokraciji (Grbeša i Šalaj, 2018: 74). Široko prihvaćena teza o krizi liberalne demokracije, popraćenoj depolitizacijom i porastom političke apatije, uzrokovana je s jedne strane populističkim napadom na predstavničke institucije i etablirane stranke (partitokraciji). No, s druge strane uzrokovana je porastom tehnokratskog vladanja i donošenja odluka o mnogim pitanjem bez demokratske legitimnosti. Ključ za razumijevanje tog fenomena jest odnos populizma, pluralizma i elitizma. Populizam nije protudemokratski, niti antipolitičan, no ima tendenciju biti protiv pluralizma. Shodno tome on ima dobru stranu, po tome što nastoji uključiti marginalne skupine i izazvati tehnokratsko antidemokratsko upravljanje, ali i lošu stranu kada dovodi u pitanje liberalni segment liberalnih demokracija (Grbeša i Šalaj, 2018: 261). Kohutova i Horvat (2018) su pokazali kako je centristički populizam u određenim slučajevima inkluzivan, zato što primjerice uključuje romsku manjinu, dok je desni populizam nordijskih zemalja ekskluzivan, odnosno ne uključuje imigrante te se protivi multikulturalizmu.

3. Desni populizam

Političke stranke krajnje desnice počele su se formirati u pojedinim europskim zemljama od 1970-ih, kao što su francuska stranka Nacionalno okupljanje (prethodno zvano Nacionalna fronta) i norveška Napredna stranka. Navedene stranke u zadnjih trideset godina, odnosno od 1990-ih počinju dobivati na važnosti, u smislu da uspijevaju ostvariti određeni izborni uspjeh, u jednoznamenkastim postotcima broja mandata u parlamentu. Inače, one su se u određenoj formi počele javljati već nakon Drugog svjetskog rata, no određeni politički uspjeh osvajaju tek unatrag zadnjih tridesetak godina. One su prije svega stranke s relativno otvorenom ksenofobnom retorikom te je u njihovom programu neizostavna antiimigrantska politika i euroskeptičnost.

Mnoge od njih su u medijima predstavljene kao netolerantne i neofašističke organizacije, no to je samo djelomično točno. S jedne strane, stranke krajnje desnice, koje se otvoreno prikazuju kao neofašističke i rasističke zaslužuju tipologiju stranke ekstremne desnice, kao što je slučaj s grčkom Zlatnom zorom (XA) (Mudde, 2014, 16). Prema tome, takve stranke u svojim programima i djelovanju pokazuju antidemokračnost te se zbog toga smatraju direktnom prijetnjom demokraciji. Usprkos tome, one uspijevaju osvojiti određen broj mandata na izborima. S druge strane, stranke koje su kvalificirane kao stranke radikalne desnice, nisu nužno ekstremne u smislu da djeluju nedemokračno ili propagiraju nedemokračnost. Zbog toga, definicija desno populističkih stranka uključuje stranke radikalne desnice, dok isključuje stranke ekstremne desnice, odnosno neofašističke stranke (Mudde, 2013, 10).

Desno populističke stranke sudjeluju u demokračskom procesu, odnosno u izborima te priznaju načelo narodne suverenosti. Shodno tome one nisu antidemokračne, ali su moguća prijetnja liberalnom konceptu demokracije. To znači preferenciju određenog defektnog oblika demokracije, kao što je primjerice iliberalni model demokracije. Posljedice politika i upravljanja vladom koju vodi desno populistička stranka vide se u Mađarskoj. Vlada *Fidesza*, predvođena Viktorom Orbanom, prema nekim autorima, dovela je do promjene političkog sustava u Mađarskoj, iz liberalne demokracije, preko iliberalne demokracije, pa sve do hibridnog režima (Bozóki i Hegedűs, 2018) ili kompetitivnog autoritarizma (Szűcs, 2019).

Desno populističke stranke dijele tri ključne definicijske značajke: populizam, nativizam i autoritarizam. Postoji određeni sentiment prema plebiscitarnoj demokraciji, to jest provođenju nacionalnih referenduma, a povezan je s njihovim stavovima prema političkim elitama. Populizam se odnosi na negativan stav prema elitama, koje su iznevjerile pošten narod. Stoga, desno populističke stranke predstavljaju se kao istinski predstavnici naroda protiv

korumpirane elite (Mudde, 2013: 13). Elite su mogu percipirati u političkom i/ili ekonomskom smislu. No, ključna je percepcija elita u moralnom smislu. Prema tome, desni populist i kad osvoje vlast imaju antielitistički stav prema moralno korumpiranim elitama koje identificiraju u organizacijama civilnog društva, medijima, kulturnim radnicima, Europskoj uniji i sl.

Nativizam podrazumijeva netoleranciju prema „opasnim drugima“. Definicija „opasnih drugih“ varira među desno populističkim strankama te može uključivati migrante, autohtone manjine, vjerske i/ili seksualne manjine (Mudde, 2007: 18). Shodno tome nativizam znači da pravo na članstvo u političkom tijelu ima samo domicilno stanovništvo s određenim kriterijima „normalnosti“, dok su svi ostali uljezi. Autoritarizam podrazumijeva strogo uređenje društvenog poretka te stavlja naglasak na pridržavanje reda i zakona. On također pretpostavlja oštre kazne za prijestupnike i one koji poriču autoritet poretka i njegovih vođa. Značajka autoritarizma ovdje nije protudemokratska, u smislu autoritarnih režima, već govori o potrebi za strogim poštivanjem pravnog poretka koji je stvoren voljom naroda (Mudde, 2007: 22-23). Osim toga, jedan od ključnih elemenata desnog populizma, vezan uz značajku autoritarizma, podrazumijeva karizmatično autoritarno vodstvo te centraliziranu stranačku organizaciju (Mudde, 2007: 260-270).

Pojava desnog populizma konceptualizira se u obliku valova (Mudde, 2016). Treći val je započeo početkom 1980-ih, no zbog povećanja utjecaja desno populističkih stranaka na etablirane stranke i određenog brisanja granica između njih, javlja se četvrti val desnog populizma (Mudde, 2018). Usporedno s time, studije desnog populizma se javljaju u četiri vala. Prvi val studija desnog populizma javio se otprilike u periodu između 1945. i 1980., te se fokusirao na historijske i deskriptivne studije. Drugi val proučavanja desnog populizma trajao je od 1980. do 2000. te se usredotočio na stranu potražnje. Tek s trećim valom, koji je trajao od 2000. do danas, počinje studija strane ponude i fokusiranje na proučavanje samih desno populističkih stranaka, njihovog utjecaja i posljedica (Mudde, 2016). Zbog toga što su desno populističke stranke u mnogim zemljama relativno uspješnije na izborima od nekih etabliranih stranaka, što dovodi do njihovo znatnog utjecaja na tradicionalno etablirane stranke poput socijaldemokratskih, konzervativnih i demokršćanskih, nužan je novi pristup ili val u proučavanju desnog populizma. Shodno tome Mudde (2018) ističe potrebu za novim valom u proučavanju desnog populizma koji uključuje studije različitosti unutar same stranačke obitelji krajnje desnice i desnog populizma. Uz to, ključan je pomak od koncepta desnog populizma kao vanjskog izazova, prema shvaćanju desno populističkih stranaka kao sastavnog dijela stranačkog sustava (Mudde, 2018). U ovom radu se podrazumijeva da su desno populističke stranke dio političkog sustava. Desni populist i su etablirani u stranački sustav, no i dalje ih

vrijedi uspoređivati s tradicionalnim etabliranim strankama. S druge strane, etablirane stranke desnog centra u nekim zemljama Istočne Europe, kao što su *Fidesz* u Mađarskoj i Pravo i pravедnost (PiS) u Poljskoj, transformirale su se u desno populističke stranke. (Mudde, 2019b).

Pojava desnih populista smatrala se normalnom patologijom stranačkog sustava. No, utjecaj desno populističkih stranaka na etablirane stranke te ulazak nekih u koaliciju s njima, doveo je do promjene paradigme te se govori o patološkoj normalnosti (Mudde, 2010: 1181). Desno populističke stranke imaju snagu utjecati na političke pozicije tradicionalnih etabliranih stranaka s obzirom na različite političke probleme te postavljati određene probleme na dnevni red, koji su prethodno bili u pozadini. Tradicionalne etablirane stranke su uglavnom ignorirale probleme koje nameću desni populist, no s vremenom to se pokazalo štetnim te više nije bilo moguće. Shodno tome etablirane stranke u nekim slučajevima počinju ulaziti u sukob s desnim populistima, dok su u drugim slučajevima spremne ulaziti u koaliciju s desnim populistima time prihvaćajući određene pozicije koje zauzimaju desni populist.

3. 1. Biračko tijelo i desni populizam na vlasti

Studije biračkog tijela u Zapadnoj Europi su pokazale kako se desni populist natječu s tradicionalnim etabliranim strankama oko pojedinih društvenih, odnosno socioekonomskih skupina. Natjecanje za podršku birača temelji se na ekonomskoj i kulturnoj dimenziji. Ekonomska dimenzija predstavlja sukob između državnog intervencionizma i tržišne ekonomije. Kulturna dimenzija predstavlja sukobe u vezi nacionalizma, multikulturalizma, imigracije, uređenja društva i sl. No, sa strankama lijevog centra, desni populist se natječu za podršku među radnicima u proizvodnji i uslužnim radnicima. S obzirom na ekonomsku dimenziju ova skupina birača jest bliža lijevim strankama, ali su na kulturnoj dimenziji bliži desnim populistima. S druge strane, stranke desnog centra se natječu s desnim populistima oko podrške među vlasnicima malih poduzeća, koji su kao i uslužni radnici i radnici u proizvodnji, na kulturnoj dimenziji bliži desnim populistima (Oesch i Rennwald, 2018). Stranke lijevog centra dobivaju većinu podrške od društveno-kulturnih profesionalca koji ne glasuju za desne populiste. Isto tako, stranke desnog centra imaju podršku većine menadžera i vlasnika velikih poduzeća koji ne glasuju za desne populiste. Uspjeh desnih populista je doveo do promjene prostora stranačkog natjecanja u Europi u smislu da se natjecanje između dva bloka, lijevog i desnog, transformiralo u natjecanje između tri grupacije. Novu grupaciju čine desno populističke stranke, koje se javljaju zbog konflikta na kulturnoj dimenziji te se stoga javlja novi tripolarni politički prostor (Oesch i Rennwald, 2018). Time dolazi do dodatne fragmentacije i polarizacije te nestabilnosti stranačkog sustava.

Postoji rodni jaz s obzirom na biračko tijelo desnih populista pa tako žene u manjoj mjeri glasuju za desno populističke stranke (Givens, 2004). Neki od razloga uključuju razliku u percepciji važnosti određenih problema koje ističu desno populističke stranke. Žene stavljaju manju važnost na probleme imigracije i zakona i reda, nego muškarci. Drugi razlog jest da žene od desnih populista odvrća njihov politički stil, stigmatizacija i sl. Osim toga, rodni jaz je veći u zemljama Istočne Europe (Harteveld i dr, 2015).

Neki od primjeraka ulaska desno populističkih stranaka u koaliciju sa strankama desnog centra mogu se naći u Austriji, Italiji i Norveškoj (De Lange, 2012). Stranke desnog centra spremne su ući u koaliciji sa desno populističkim strankama zato što su im bolje šanse za kontrolom većeg broja ministarstava, nego kada uđu u koaliciju s liberalnim strankama ili u slučaju velikih koalicija sa strankama lijevog centra. Osim toga, izborni uspjeh desnih populista je potaknuo stranke desnog centra da približe svoje stavove o pitanjima na kulturnoj dimenziji, kao što su imigracija, europska integracija i sigurnost, stavovima desno populističkih stranaka. To je utjecalo na jaču polarizaciju zato što se liberalne i socijaldemokratske stranke protive koaliranju s desnim populistima (De Lange, 2012). Usprkos tome, neke socijaldemokratske stranke u Europi su na određenim izborima zauzele stroži stav o imigraciji, sličan desnim populistima, no time su umanjile svoju podršku među biračima (Beauchamp, 2019).

Formiranje koalicijske vlade s desnim populistima vodi do nestabilnosti. Ključni primjeri su nedavni skandali talijanskih desnih populista Lige i austrijske Slobodarske stranke (FPÖ). Otkrivene su snimke na kojima ruski donatori s čelnicima navedenih stranaka, dogovaraju njihovo financiranje. U austrijskom slučaju, navedeni skandal je rezultirao padom koalicijske vlade desnog centra s desnim populistima (Mischke, 2019). Talijanski skandal ne uključuje čelnika Lige Mattea Salvinija, već njegovog suradnika Gianluciu Savoinija te nije rezultirao slomom koalicijske vlasti u kojoj je većinski partner Ligi druga populistička stranka Pokret pet zvjezdica (M5S) (Nardelli, 2019).

Ako osvoje vlast, desno populističke stranke, kao što je slučaj u Mađarskoj i Poljskoj, nastoje pod svoju kontrolu staviti sudove i medije. Prema tome, žele onemogućiti liberalne mehanizme, odnosno oslabiti liberalno načelo demokracije, tako što nastoje ukinuti podjelu vlasti, neovisnost sudstva te žele uvesti cenzuru medija. Shodno tome stavljaju sudstvo i medije pod svoju kontrolu, te su uključeni u druge koruptivne radnje, pod izgovorom da rade za narod, protiv korumpirane elite. *Fidesz* i *PiS* primjeri su političkih stranaka, koje su svoj početni uspjeh doživjele kao nacionalno konzervativne stranke, no s vremenom su se transformirale u radikalno desne stranke, odnosno u desno populističke stranke, posebice nakon izbjegličke

krize 2015., kada su svojim strogim antiimigrantskim porukama učinile nativizam jednim od ključnih elemenata njihovog programa i djelovanja (Minkenberg, 2017; Mudde, 2019b: 24).

Iako je utjecaj desnog populizma ključan za razumijevanje suvremene europske politike, on nije specifičan samo za Europu. Desni populizam se javlja i u Sjevernoj Americi, Južnoj Aziji i Južnoj Americi (Mudde i Rovira Kaltwasser, 2017; McDonnell i Cabrera, 2018; Hunter i Power, 2019). U SAD-u se suvremeni desni populizam javio pokretom Čajanka, kako bi kulminirao s izborom Donalda Trampa za predsjednika SAD-a. U Brazilu je za predsjednika izabran desni populist Jair Bolsonaro, a Narendra Modi je desni populist i premijer Indije.

3.2. Desni populizam u Europi

Cilj ovog rada je detaljnije analizirati razlike između četiri desno populističke stranke u Europi. U ovom dijelu ukratko su prikazane generalne razlike unutar stranačke obitelji desnih populista u Europi. U *Tablici 1.* prikazane su relevantne europske desno populističke stranke te njihov rezultat na posljednjim nacionalnim parlamentarnim izborima te izborima za Europski parlament održanim 2019. Desno populističke stranke čine specifičnu stranačku obitelj u Europi, no unutar te skupine postoje brojne razlike. Iako mnoge stranke desnih populista birače nastoje privući i određenim pozicijama na ekonomskoj dimenziji, njihov radikalno desni stav na kulturnoj dimenziji -odnosno nativizam, koja ističe nacionalni identitet i protivljenje imigraciji je primaran (Mudde, 2007: 119; Oesch, 2008: 370). Desni populisti u Skandinaviji, Nizozemskoj i Francuskoj, koji se predstavljaju kao progresivni, znatno se razlikuju od onih u Istočnoj i Srednjoj Europi, ali i od nekih u Južnoj Europi. Regija Južne Europe ulazi u pojam Zapadne Europe, no desni populizam koji se javlja u toj regiji je znatno drukčiji od onog u nekim drugim zemljama Zapadne Europe. Desni populisti u Skandinaviji, Francuskoj i Nizozemskoj predstavljaju se kao progresivni, odnosno da štite rodnu ravnopravnost i prava seksualnih manjina od stranaca (Muis i Immerzeel, 2017: 916). S druge strane, desni populisti poput stranke *Vox* u Španjolskoj i *Lige* u Italiji u kategoriju „opasnih drugih“ ne uključuju isključivo imigrante, već i feministe i seksualne manjine (Otero-Iglesias, 2019; Garbagnoli, 2018). Prema tome *Vox* i *Liga* su prema svojim stavovima bliže desnim populistima u Istočnoj Europi. Osim toga, desni su populisti u Istočnoj Europi, prije svega *Fidesz* u Mađarskoj i *PiS* u Poljskoj, prema nekim istraživanjima, radikalnije stranke od desnih populista u Zapadnoj Europi (Muis i Immerzeel, 2017: 911, cit. prema Inglehart i Norris, 2016).

Tablica 1. Relevantne europske desno populističke stranke

Zemlja	Politička stranka	Parlamentarni izbori (postotak glasova/broj mandata)	Europski izbori (postotak glasova/broj mandata)	Grupacija u Europskom parlamentu
Austrija	Slobodarska stranka Austrije (FPÖ)	26,0 % (51)	17,2% (3)	Identitet i demokracija (ID)
Belgija	Flamanski interes (Vlaams Belang)	12 % (18)	12,1 % (3)	Identitet i demokracija (ID)
Češka	Sloboda i izravna demokracija (SPD)	10,6 % (22)	9,1% (2)	Identitet i demokracija (ID)
Danska	Danska narodna stranka (DF)	8,7% (16)	10,8% (1)	Identitet i demokracija (ID)
Estonija	Konzervativna narodna stranka Estonije (EKRE)	17,8 % (19)	12,7 % (1)	Identitet i demokracija (ID)
Finska	Pravi Finci (PS)	17,5 % (39)	13,8 % (2)	Identitet i demokracija (ID)
Francuska	Nacionalno okupljanje (RN)	13,2 % (8)	23,3% (22)	Identitet i demokracija (ID)
Italija	Liga (Lega)	17,4 % (124)	34,3 % (28)	Identitet i demokracija (ID)
Mađarska	Mađarska građanska unija (FIDESZ)	49,3% (133)	52,6 % (13)	Europska pučka stranka (EPP)
Nizozemska	Slobodarska stranka (PVV)	13,1 % (20)	3,5% (0)	Identitet i demokracija (ID)
	Forum za demokraciju (FvD)	1,8 % (2)	11% (3)	Europski konzervativci i reformisti (ECR)
Njemačka	Alternativa za Njemačku (AfD)	12, 6% (94)	11% (11)	Identitet i demokracija (ID)
Norveška	Napredna stranka (FrP)	15,2 % (27)	-	-
Poljska	Pravo i pravednost (PiS)	37,6 % (235)	45,4 % (26)	Europski konzervativci i reformisti (ECR)

Španjolska	Glas (Vox)	10,3 % (24)	6,2% (3)	Europski konzervativci i reformisti (ECR)
Švedska	Švedski demokrati (SD)	17,5 % (62)	15,3 % (3)	Europski konzervativci i reformisti (ECR)
Švicarska	Švicarska narodna stranka (SVP)	29,4 % (65)	-	-
Ujedinjeno Kraljevstvo	Stranka nezavisnosti Ujedinjenog Kraljevstva	1,8% (0)	3,3% (0)	-
	Stranka Brexit (Brexit Party)	-	31,6 % (29)	Nezavisni

Izvor: ParlGov.org (2019)

Određene desno populističke stranke u Zapadnoj Europi imaju značajku građanskog nacionalizma te se protive dubljoj europskoj integraciji i imigraciji (Halikiopoulou i Vlandas, 2019: 431). Građanski nacionalizam podrazumijeva prihvaćanje etničkih manjina u koncept naroda, za razliku od etničkog nacionalizma. Zbog toga, u „opasne druge“ ne uključuju etničke manjine, već migrante i muslimansku vjersku manjinu. Navedene desno populističke stranke nastoje biti inkluzivne prema seksualnim manjinama te o tome konceptu raspravlja Jasbir K. Puar (2007) u sklopu pojma „homonacionalizam“. Sukladno tome, Sara Farris (2017) govori o „femonacionalizmu“, odnosno o volji desno populističkih stranaka, poput Wildersove Slobodarske stranke u Nizozemskoj i reformirane Nacionalne fronte, pod vodstvom Marine Le Pen da u svoju politiku uključe žene i borbu za rodnu ravnopravnost, kojima najveću prijetnju i opasnost predstavljaju muslimanski imigranti. Time zanemaruju pluralizam muslimanske vjerske zajednice te ju nastoje predstaviti kao monolitnu i fundamentalističku. Pritom zaboravljaju kritizirati konzervativne segmente društva, koji nisu muslimanske vjeroispovijesti, a pokazuju netoleranciju prema seksualnim manjinama i pravima žena. Ukratko, novi desni populisti u Zapadnoj Europi, zamijenili su antisemitizam islamofobijom. (Muis i Immerzeel, 2017: 916). Betz (2013) je uočio sličnosti protukatoličkih stavova Amerikanaca u 19. stoljeću s protumuslimanskim stavovima desnih populista u suvremenoj Europi. Istraživanja su pokazala kako povećana imigracija ne podrazumijeva povećanje islamističkih terorističkih činova, ali vodi do povećane opasnosti od radikalno desnog ekstremističkog nasilja i radikalno desnog terorizma (McAlexander, 2019).

Desni populistu u Istočnoj Europi bliži su etničkom nacionalizmu, s obzirom na to da kao „opasne druge“ primarno percipiraju etničke i seksualne manjine, a tek sekundarno imigrante (Muis i Immerzeel, 2017: 910; Smilov, 2013; Minkenberg, 2017). Tako na primjer Obućina (2009: 199-201) primjećuje da se u Zapadnoj Europi kao „opasne druge“ identificira migrante, dok u Istočnoj Europi „opasni drugi“ su autohtone manjine. Nakon migrantske krize 2015. desni populistu u istočnoj Europi uključuju imigrante u kategoriju „opasnih drugih“ u većoj mjeri nego što su to činili ranije. Nadalje, euroskepticizam je više prisutan među desno populističkim strankama u Zapadnoj Europi nego među navedenim strankama u Istočnoj Europi (Obućina, 2009).

Na europskim izborima 2014. uspjeh desnih populista je u medijima bio preuveličavan. Više se radi o kontinuitetu, nego o promjeni. Europski izbori zbog niske izlaznosti predstavljaju drugorazredne izbore u kojima birači često kažnjavaju stranke na vlasti tako što glasuju za opozicijske stranke (Mudde, 2014:16). Europski izbori 2019. predstavljaju promjenu u smislu da je broj mandata desnih populista porastao na 20 posto. Usprkos tome, čvrstu apsolutnu većinu u europskom parlamentu i dalje drže liberalni demokrati među liberalima, socijaldemokratima i demokršćanima. No, desni populistu su u mnogim zemljama članicama Unije među najuspješnijim strankama te je krivnja na tradicionalnim etabliranim strankama jer su prihvatile važnost političkih pitanja koje nameću desni populistu i prilagodili se tome, umjesto da su ih izazvali te ponudili liberalno demokratsku viziju. Europski desni populistu nisu ujedinjeni u Europskom parlamentu te su podijeljeni između nekoliko grupacija, odnosno između Europske pučke stranke (EPP), Europskih reformista i konzervativaca (ECR) i novo formirane grupacije Identitet i demokracija (ID) (Mudde, 2019a). Nakon referenduma o *Brexitu*, odnosno izlaska Ujedinjenog Kraljevstva iz EU uslijedila je kriza upravljanja u Ujedinjenom Kraljevstvu. Shodno tome desni populistu u EU mijenjaju svoj stav o EU te više ne govore o izlasku iz Unije, već o potrebi za temeljitom reformom Unije. Tako, na primjer, Salvini govori o povratku Unije u stanje prije Ugovora iz Maastrichta (Raos, 2018).

4. Desno populističke stranke u Francuskoj, Poljskoj, Češkoj i Norveškoj

U ovom dijelu rada prikazane su četiri desno populističke stranke, dok će u sljedećem dijelu biti komparirane prema njihovim stranačkim programima i izjavama lidera. Prikazi uključuju opis političkog sustava vlasti te podtipove sustava, odnosno izborni sustav i stranački sustav. Nadalje, prikazan je odnos aktualnih etabliranih političkih stranka i desnih populista. Slijedi opis povijesti desno populističkih stranaka, ključni politički akteri i pozicije stranaka na kulturnoj i ekonomskoj dimenziji te koga uključuju u „opasne druge“. U prikaz je uključen izborni uspjeh desno populističkih stranaka i iskustvo sudjelovanja u izvršnoj vlasti na primjeru Poljske i Norveške. U rad su uključene dvije stranke iz starih demokracija te dvije stranke iz novih demokracija u Europi. Razlog tome jest da bi se utvrdile određene razlike između desnih populista u starim i desnih populista u novim demokracijama. Nadalje, navedene stranke su analizirane zato što među njima postoje i razlike u socioekonomskim pitanjima i u tome koje društvene grupe smatraju „opasnim drugima“. Dok su Nacionalno okupljanje te Pravo i pravедnost poznatije političke stranke u medijima i znanstvenoj literaturi, nužno je u analizu uključiti i manje poznate stranke. Zbog toga u rad su uključene norveška Progresivna stranka kao poseban slučaj, zbog izrazito neoliberalnih ekonomskih stavova te mlada češka desno populistička stranka Sloboda i izravna demokracija koja je zanimljiva zbog toga što ju vodi imigrant iz Japana Tomio Okamura.

4.1. Francuska: Nacionalno okupljanje (RN, *Rassemblement national*)

Francuska Peta Republika od 1958. ima polupredsjednički sustav vlasti. Prema tome, predsjednik imaju znatno veće ovlasti nego u parlamentarnim sustavima vlasti te je dio izvršne vlasti. Dvoglavu izvršnu vlast čine predsjednik i premijer. Izbori za Narodnu skupštinu održavaju se u jednomandatnim izbornim okruzima prema dvokružnom većinskom sustavu. Dvokružni većinski sustav koristi se i u predsjedničkim izborima. Nasuprot tome, razmjerni izborni sustav koristi se za europske izbore, što rezultira boljim izbornim rezultatom manjih stranaka. (Hague i dr, 2016: 194).

Francuska ima višestranački sustav, no na vlasti su se donedavno isključivo izmjenjivale koalicije lijevog i desnog bloka. Koaliciju lijevog bloka predvodi Socijalistička stranka, dok koaliciju desnog bloka predvodi stranka Republikanci (Hague i dr, 2016: 194). Važno je istaknuti da Nacionalna fronta nikad nije bila uključena u desnu koaliciju. 2017. dolazi do prve velike promjene unutar stranačkog sustava, s pobjedom stranke Emmanuela Macrona Republika naprijed (EM) (Durovic, 2019). Prethodno se vjerovalo da će tu treću novu snagu

predstavljati reformirana Nacionalna fronta (FN) s novim vodstvom Marine Le Pen, no njezin uspjeh je ipak ograničen na osvajanje relativne većine u izborima za Europski parlament.

Stranka Nacionalno okupljanje, koja je do lipnja 2018. nosila poznatije ime Nacionalna fronta (*Front national*; FN), jest francuska desno populistička politička stranka. Jedna je od najstarijih političkih stranaka te stranačke obitelji u Europi. Stranku je 1972. osnovao Jean-Marie Le Pen. Ključnu ulogu u stranci, Le Pen je kao predsjednik stranke imao sve do 2011., kada vodstvo stranke preuzima njegova kći Marine Le Pen. Ključno je istaknuti kako desno populističke stranke često kritiziraju politički sustav zbog nedostatka demokratičnosti, upućujući kritiku političkim elitama, no imaju gotovo nepostojeću unutarstranačku demokraciju. Uz navedeno, vrh desno populističkih stranaka povezan je obiteljskim vezama, što se na primjeru Nacionalnog okupljanja očituje u tome što je kći naslijedila oca kao nova čelnica stranke.

U formativnom periodu stranke 1970-ih i 1980-ih godina prošloga stoljeća nastojalo se percepciju stranke distancirati spram fašizma i Višijskog režima, Shodno tome Nacionalna fronta se počela identificirati s pojmom nacionalnog populizma, kojeg su prihvatili i društveni znanstvenici. Prvi značajan uspjeh ostvarila je na izborima za Europski parlament 1984. kada je osvojila 11 posto glasova (Genga, 2013: 72). Jean-Marie Le Pen je svoju predsjedničku kampanju za izbore 1995. utemeljio na platformi za “nacionalnu, suverenu, socijalnu populističku i moralnu Republiku” (Genga, 2013: 74, cit. prema Daoudal, 1994: 1). Njegov najveći izborni uspjeh bio je ulazak u drugi krug na predsjedničkim izborima 2002. U *Tablici 2.* prikazani su ključni izbori u kojima su Jean-Marie Le Pen i Marine Le Pen ostvarili značajan uspjeh u prvom krugu predsjedničkih izbora te ostvarili ulazak u drugi krug. Izborna kampanja 2002. temeljila se na kulturnom identitetu te je bila usmjerena na upozorenje o navodnim sigurnosnim prijetnjama u Francuskoj zbog prisutnosti muslimanskih imigranta (Genga, 2013: 81). Prema tome, vidljivo je kako je nativizam ključan element desno populističkih stranaka. Teroristički napadi 11. rujna 2001. u SAD-u koje su počinili pripadnici Al-Qaide, mreže militantnih islamističkih organizacija, sigurno su utjecali na povećanje straha od sigurnosnih prijetnji u zemljama Zapada. Prema tome, takva tragična situacija išla je u korist političkoj retorici Le Pena koji je isticao kulturni identitet Francuza i njegovu navodnu nespojivost s identitetom imigranata, što se veže i uz teze Samuela P. Huntingtona i njegova razmišljanja u *Sukobu civilizacija* (Huntington, 1996).

Tablica 2. Izborni rezultati Nacionalnog okupljanja (RN) na ključnim predsjedničkim izborima

Godina održavanja predsjedničkih izbora	Postotak glasova u prvom krugu dva najuspješnija kandidata	Postotak glasova u drugom krugu
2002.	1. Jacques Chirac (RPR) (19,9)	1. Jacques Chirac (RPR) (82,2)
.	2. Jean-Marie Le Pen (16,9)	2. Jean-Marie Le Pen (17,8)
2017.	1. Emmanuel Macron (EM) (24,0)	1. Emmanuel Macron (EM) (66,1)
	2. Marine Le Pen (21,3)	2. Marine Le Pen (33,9)

Izvor: Carr, Adam (2019)

No, 2011. Marine Le Pen je provela nekoliko ključnih promjena u stranci. Prvo, distancirala se od ekstremnog desnog svjetonazora svoga oca, koji je 2015. isključen iz stranke. Povod tome bio je antisemitski svjetonazor njezinog oca, koji je u nekoliko navrata umanjivao zločine Holokausta, odnosno stradanja Židova tijekom Drugog svjetskog rata. Francuski zakoni o govoru mržnje propisuju stroge kazne za poricanje Holokausta te je Jean-Marie Le Pen zbog toga bio novčano kažnjen. Shodno tome Marine Le Pen je činom izbacivanja oca iz stranke, poslala poruku kako strogo osuđuje antisemitizam (Chrisafis, 2019). Druga velika promjena uključuje nastojanje da se privuku birači nižih socioekonomskih slojeva tj. radnička klasa. Ključni koncepti te promjene jesu etnosocijalizam i socijalni šovinizam (Genga, 2013: 83). Etnosocijalizam i socijalni šovinizam predstavljaju zalaganje za ekonomski protekcionizam i snažnu socijalnu državu, no čije će pogodnosti uživati samo domicilno stanovništvo, dok će ostali, odnosno imigranti iz toga biti izuzeti. Osim toga, antiimigrantski stav potkrijepljen je i tezom o tome kako će imigranti „uzeti“ posao „našim“ radnicima.

Treća, i ujedno ključna promjena, vezana uz prvu, jest pomicanje od strogo konzervativnih pretpostavki o uređenju francuskog društva, odnosno od zalaganja za patrijarhalno društvo i zaštitu katoličkih vrijednosti, prema zalaganju za rodnu ravnopravnost, prava seksualnih manjina te sekularno društvo (Genga, 2013: 83). Navedene vrijednosti su prema Marine Le Pen najviše ugrožene zbog imigranata i muslimana, dok zanemaruje utjecaj katoličkih konzervativaca u Francuskoj. Smatra da je ključno spriječiti imigraciju, da bi se zaštitila prava seksualnih manjina, ali se ipak protivi istospolnim brakovima (Wildman, 2017). Ova promjena nije specifična za Nacionalnu frontu, već svoje temelje nalazi u Nizozemskoj stranci Pim Fortuyna. Fortuyn je utemeljio novi koncept desno populističke stranke. Ono što je bilo novo jest obrana nizozemskih vrijednosti prosvjetiteljstva, poput sekularizma,

individualizma te ženskih prava i prava seksualnih manjina, od kolektivističkih i konzervativnih vrijednosti muslimanskih imigranata. Fortuyn je ubijen 2002., te je njegovu politiku nastavio vođa nove desno populističke Slobodarske stranke Geert Wilders (Parolin, 2017). Shodno tome razlika između domicilnog stanovništva i imigranata nije više prikazivana samo kao razlika između dviju kultura, već kao razlika između nekih dubljih pretpostavki o civilizacijskim dosezima različitih kultura. Prema tom viđenju vrijednosti Zapada, kao što su borba za ženska prava, rodnu ravnopravnost i prava seksualnih manjina, javljaju se kao kontradikcija vrijednostima ne-zapadnjačkih kultura. Takva promjena ideoloških pozicija i svjetonazora Nacionalne fronte ojačala je izborni uspjeh stranke, koja nakon nekoliko neuspješnih izbornih ciklusa, ponovno ulazi u Nacionalnu skupštinu, što je vidljivo u *Tablici 3*. Još veći uspjeh ostvaruje na izborima za Europski parlament 2014. i 2019., što je vidljivo iz *Tablice 4*.

Tablica 3. Izborni rezultati Nacionalnog okupljanja (RN) na parlamentarnim izborima

Godina izbora za Narodnu skupštinu	Postotak glasova	Broj mandata
1986.	9,8	35
1988.	9,8	1
1993.	12,4	0
1997.	15,0	1
2002.	11,3	0
2007.	4,3	0
2012.	13,6	2
2017	13,2	8

Izvor: ParlGov.org (2019)

Posljednji veliki uspjeh Marine Le Pen je bio ulazak u drugi krug predsjedničkih izbora 2017. Kao što je izborni uspjeh njezinog oca prije 15 godina bio popraćen strahom od muslimanskih imigracija, djelomično uzrokovanim i terorističkim napadom na SAD 2001., tako je i njezin izborni uspjeh bio vezan uz njezinu antiimigrantsku retoriku i širenje nesnošljivosti prema Francuzima muslimanske vjeroispovijesti. Njezina poruka pozitivno je odjeknula među dijelom francuskog građanstva kod kojih je strah od muslimana ponovno ojačao zbog nove tragedije uzrokovane terorističkim napadima u Parizu 2015. za koju je odgovornost preuzela islamistička teroristička organizacija ISIL (Chrisafis, 2017). Njezin politički suparnik Emmanuel Macron zauzeo je umjereniju poziciju te je govorio o problemima integracije imigranata u francusko

društvo. Time se suprotstavio senzacionalističkim porukama i govoru mržnje Le Penove prema muslimanima.

Tablica 4. Izborni rezultati Nacionalnog okupljanja (RN) na europskim izborima

Godina izbora za Europski parlament	Postotak glasova	Broj mandata
1984.	11,0	10
1989.	11,7	10
1994.	10,5	11
1999.	15,7	5
2004.	9,8	7
2009.	6,3	3
2014.	24,9	24
2019	23,3	22

Izvor: ParlGov.org (2019)

Stranka nikad nije bila u koaliciji s drugim francuskim političkim strankama te je uvijek bila dio opozicije s malim brojem mandata u Narodnoj skupštini (Ivaldi i Lanzone, 2016). Marine Le Pen je u dobrim odnosima s Vladimirom Putinom te je proruski orijentirana (Walker, 2017). 2014. Le Pen je posudila novac od ruske banke povezane s ruskom vlasti (Ivaldi i Lanzone, 2016: 146). Iz toga je vidljivo kako se radi o euroskeptičnoj stranci. Nacionalno okupljanje (RN) je u prethodnim izborima za Europski parlament ostvarilo značajan rezultat, što je vidljivo iz Tablice 4. No, jednak broj mandata osvojila je i Macronova stranka Republika naprijed. Nacionalno okupljanje je dio novoformirane desno populističke grupacije u europskom parlamentu - Identitet i demokracija (ID), koja predstavlja svojevrsno preimenovanje i rekonstrukcija starije grupacije Europe sloboda i nacija (ENF). Identitet i demokracija uključuje i talijansku desno populističku stranku Liga te predstavnike nekih drugih desno populističkih stranaka u Europi (Euronews, 2019a). Većina zastupnika iz grupacije Identitet i demokracija (ID) članovi su Nacionalnog okupljanja i Lige.

Marine Le Pen je 2018. odlučila promijeniti ime stranke u Nacionalno okupljanje (RN), da bi privukla veći broj birača, nakon neuspjeha u drugom krugu predsjedničkih izbora 2017. te ususret izborima za Europski parlament 2019. (Ganley, 2018). Prethodna istraživanja su pokazala da radnici u proizvodnji i uslužnim djelatnostima koji glasuju za Nacionalnu frontu, to čine primarno zbog kulturne dimenzije, odnosno pritužbi na imigraciju, a tek u manjoj mjeri

zbog ekonomskih stavova (Oesch, 2008: 369). S obzirom na promjenu vodstva stranke, nije se puno toga promijenilo u pogledu biračkog tijela stranke. I dalje se među većinom birača Nacionalne fronte nalaze oni koji su nezadovoljni s demokracijom, niže obrazovani te oni iz nižih slojeva. No, dolaskom Marine Le Pen na mjesto čelnice stranke povećala se podrška stranci među određenim brojem mladih birača (Stockemer i Amengay, 2015: 385).

4.2. Poljska: Pravo i pravednost (PiS, *Prawo i Sprawiedliwość*)

Poljska ima polupredsjednički sustav vlasti (Boban, 2006). Taj sustav vlasti dijeli se na dva podtipa: predsjedničko-parlamentarni i premijersko-predsjednički. Poljski politički sustav vlasti, baš kao i francuski, ulazi u drugi podtip polupredsjedničkog sustava vlasti. U premijersko-predsjedničkom sustavu vlasti pravo da smijeni premijera ima samo parlament, dok u predsjedničko-parlamentarnom sustavu vlasti predsjednik države može smijeniti vladu (Boban, 2016: 163). U izborima za parlament primjenjuje se razmjerni izborni sustav. Poljska je nova demokracija, s obzirom na to da se radi o postkomunističkoj državi Srednje i Istočne Europe. Iz takvog izbornog sustava, proizašao je višestranački sustav s dvije dominantne stranke: liberalno-konzervativna stranka Građanska platforma (PO) te nacionalno-konzervativna stranka Pravo i pravednost (PiS) (Szczerbiak 2016: 406).

Pravo i pravednost se javlja kao stranka koja je desnije na političkoj dimenziji od Građanske platforme, koja je stranka desnog centra. Stranka ima podršku Katoličke crkve u Poljskoj. Pravo i pravednost (PiS) su 2001. osnovali Jarosław Kaczyński i njegov brat blizanac Lech. Stranke je osnovana kao nacionalno-konzervativna. Shodno tome suprotstavlja se Građanskoj platformi za koju smatra da ne predstavlja poljske nacionalne vrijednosti. Građanska platforma je stranka desnog centra te se zalaže za liberalno-konzervativne vrijednosti te je proeuropski orijentirana. S druge strane, Pravo i pravednost obilježava euroskepticizam (Cipek, 2009).

S vremenom Pravo i pravednost se transformirala u desno populističku stranku iako u literaturi postoje prijepori oko klasificiranja stranke. Grbeša i Šalaj (2018: 112) govore o graničnom/spornom slučaju desnog populizma. Mudde (2019: 24 Euroflections) govori o transformaciji stranke iz konzervativne u desno populističku od 2015. Usprkos tome, Cipek (2009) Pravo i pravednost kategorizira kao desno populističku stranku još ranije. Rascjepi koji određuju poljsko društvo jesu: (1) za lustraciju - protiv lustracije, (2) nacionalna tradicija – kozmopolitizam, (3) klerikalizam – sekularizam, (4) državni intervencionizam – tržišna privreda (Cipek, 2009: 42). Pravo i pravednost (PiS) se zalaže za lustraciju, nacionalnu tradiciju, klerikalizam i državni intervencionizam. Izborna geografija je pokazala kako su regije

Poljske koje su bile pod utjecajem austrougarske i pruske vlasti sklonije liberalnijoj i modernoj politici, za razliku od onih dijelova koji su bili pod upravom carske Rusije (Cipek, 2009: 42). Od godine nastanka do danas, stranka je u svakim narednim izborima osvajala veći broj mandata, što je vidljivo iz *Tablice 5*.

Tablica 5. Izborni rezultati Prava i pravednosti (PiS) na parlamentarnim izborima (donji dom)

Godina izbora za donji dom parlamenta	Postotak glasova	Broj mandata
2001.	9,5	44
2005.	27	155
2007.	32,1	166
2011.	29,9	157
2015.	37,6	235

Izvor: ParlGov.org (2019)

Pravo i pravednost je na izborima 2005. osvojila relativnu većinu te je prvotno formirala manjinsku vladu, no ta je vlada bila nestabilna. Zbog toga, formirana je koalicijska vlada s manjim strankama, odnosno lijevo populističkom strankom Samoobrana i radikalno desnom Ligom poljskih obitelji. Ta koalicijska vlada je oformljena unatoč nezadovoljstvu Europske unije. Koalicija se ubrzo raspala zbog stalnih sukoba te je na prijevremenim izborima 2007. vlast osvojila Građanska platforma (PO), dok je Pravo i pravednost (PiS) osvojila drugi najveći broj mandata te bila ključni akter u opoziciji (Cipek, 2009: 43). U periodu od 2005. do 2007. kad je stranka bila na vlasti, ključni program je predstavljao ideju moralne revolucije i Četvrte Republike. U njemu je istaknuto da jedan od ključnih problema u poljskom društvu predstavlja korumpirana elita koje je procesom privatizacije opljačkala pošten narod. Prema tome, transformacija poljskog društva i političkog sustava podrazumijeva „obračun s neformalnim liberalno-komunističkim kartelom“ (Cipek, 2009: 43).

Osim toga, kao problem su istaknuli nedostatak kršćanskog morala koji bi bio obnovljen uvođenjem smrtne kazne i zabranom pobačaja. No, pobačaj je bio gotovo u potpunosti zabranjen u Poljskoj od 1997. Pravo i pravednost se u tom trenutku ipak pokazala umjerenijom od svojih koalicijskih partnera te je odbila prijedlog koalicijskih partnera iz Lige poljskih obitelji da se pobačaj ukine i u slučajevima smrtne opasnosti majke, silovanja ili incesta (Cipek, 2009: 43-45). Nadalje, Pravo i pravednost tvrdi kako su u prošlosti komunisti izrabljivali poljski narod, a da su se u procesu demokratizacije i globalizacije ti isti komunisti transformirali u

liberale te su nastavili izrabljivati Poljake. Prema tome, Pravo i pravednost se predstavlja kao protivnik komunista, ali i protivnik liberalizma i globalizacije, što je istaknuto i u njihovom euroskepticizmu. Zbog toga, njihov ključni cilj je zaštita nacionalnog identiteta te provode politiku državnog intervencionizma i lijeve socijalne politike. Za razliku od Češke, tranzicija u tržišnu ekonomiju u Poljskoj, ali i Slovačkoj rezultirala je velikim socijalnim razlikama. Nedostatak učinkovite socijalne politike u vrijeme vladavine poljskih socijaldemokrata, znatno je smanjio podršku socijaldemokratima. Biračko tijelo PiS-a sastavljeno je od gubitnika tranzicije, agrarnog i manje obrazovanog stanovništva, koje je sklonije vjerovati teorijama zavjere. Ključnu ulogu igraju i povijesni revizionizam i politike povijesti koje provodi PiS (Cipek, 2009: 45-46).

Stranka je 2018. predložila zakon kojim bi se zabranio diskurs u historiografiji o odgovornosti nekih Poljaka za zločine Holokausta (Wielgosz, 2018). Protive se individualizmu te se zalažu za primat kolektivnog identiteta nacije. Shodno tome njihova ideologija zauzima antiprosvjeteljska značajke. Osim euroskepticizma, PiS pokazuje neprijateljstvo spram Rusije i Njemačke, ali i stranaca (Cipek, 2009: 47). Njihovo neprijateljstvo prema strancima, preciznije prema muslimanskim imigrantima u periodu izbjegličke krize 2015. pokazat će se kao jedna od ključnih točaka izbornog programa.

Liberalna demokracija temelji se na dva različita načela: liberalnom i demokratskom. Demokratsko načelo pretpostavlja izražavanje većinske volje naroda. Liberalno načelo podrazumijeva politička i građanska prava, vladavinu prava, podjelu vlasti i zaštitu manjinskih prava. Za očuvanje liberalne demokracije nužna je ravnoteža liberalnog i demokratskog načela (Cipek, 2009: 48-49). Pravo i pravednost smatra kako je demokratsko načelo isključivo načelo demokracije, dok je liberalno načelo suvišno te ograničava volju naroda. S takvim stavom PiS je stvorio uvjete za transformaciju političkog sustava liberalne demokracije u sustav iliberalne, odnosno defektne demokracije.

Osim parlamentarnih izbora, PiS je ostvario značajan uspjeh na predsjedničkim izborima 2005., što je vidljivo iz *Tablice 6*. Lech Kaczyński je pobijedio na predsjedničkim izborima 2005. te se stranka u tom periodu zalagala za jačanje institucije predsjednika (Cipek, 2009: 43). Izbornu pobjedu su ostvarili na predsjedničkim i parlamentarnim izborima 2015., baš kao što im je uspjelo deset godina prije toga. Andrzej Duda, član PiS-a je u drugom krugu predsjedničkih izbora 2015. pobijedio prethodnog predsjednika Bronisława Komorowskog. Aktualni premijer je Mateusz Morawiecki. Iako predsjednik stranke Jarosław Kaczyński drži samo poziciju zastupnika u parlamentu, on zapravo kontrolira i vladu i predsjednika te predstavlja *de facto* vlast. Jedna od ključnih obilježja njegove vladavine jest nazadovanje

demokracije, posebice time što se pokušava oslabiti neovisnost sudstva i oslabiti podjela vlasti (Smolar, 2018).

Tablica 6. Izborni rezultati Prava i pravednosti (PiS) na ključnim predsjedničkim izborima

Godina održavanja predsjedničkih izbora	Postotak glasova u prvom krugu dva najuspješnija kandidata	
	Postotak glasova u prvom krugu dva najuspješnija kandidata	Postotak glasova u drugom krugu
2005.	1. Donald Tusk (PO) (36,3)	1. Lech Kaczyński (54,0)
	2. Lech Kaczyński (33,1)	2. Donald Tusk (PO) (45,0)
2015.	1. Andrzej Duda (34,8)	1. Andrzej Duda (51,6)
	2. Bronisław Komorowski (33,8)	2. Bronisław Komorowski (48,4)

Izvor: Carr, Adam (2019)

Lech Kaczyński je smrtno stradao u avionskoj nesreći 2010. Mnogi članovi Prava i pravednosti smatraju da je u nesreću bila umiješana ruska vlast (Santora, 2018). Zbog toga, Pravo i pravednost se razlikuje od ostalih desnih populista u Europi, koji su uglavnom proruski orijentirani i imaju određene veze s Putinom, dok se Pravo i pravednost protivi suradnji s ruskim vlastima. Uz to, problem suradnje Prava i pravednosti s Rusijom veže se i uz povijest sukoba i neprijateljskih odnosa između Rusa i Poljaka. Jedan od suvremenijih primjera jest sovjetsko ubojstvo poljskih oficira 1940., na čiju se komemoraciju uputio Lech Kaczyński 2010. kada je smrtno stradao (Szczerbiak, 2016: 408). Osjećaji neprijateljstva prema Rusiji su ponovno ojačali smrću Lecha Kaczyńskog. Kao i *Fidesz*, Pravo i pravednost 2015. sukladno s izbjegličkom krizom i islamističkim terorističkim napadima u Bruxellesu i Parizu završava svoju transformaciju iz konzervativne u desno populističku stranku (Mudde, 2019b: 24). Time počinje proces demokratskog nazadovanja, odnosno otvara se put u iliberalnu demokraciju u Poljskoj (Bunikowski, 2018: 15).

Jedna od ključnih pozicija, koja Pravo i pravednost razlikuje od desno populističkih stranaka u Zapadnoj Europi poput Nacionalne fronte u Francuskoj i Napredne stranke u Norveškoj, jest strogo protivljenje pravima seksualnih manjina te protivljenje „rodnoj ideologiji“, koja uključuje feminizam i borbu za rodnu ravnopravnost. Borbu za prava

seksualnih manjina, stranka vidi kao napad na obitelj, a pod pritiskom Crkve razmatraju uvođenje strožih zakona o abortusu (Economist, 2019). PiS-ova politika protivljenja pravima seksualnih manjina, a u ime zaštite tradicionalnih obiteljskih vrijednosti, svoje prve poteze ima u razdoblju kada je Lech Kaczyński kao gradonačelnik Varšave 2004. i 2005. zabranio održavanje parade jednakosti. S obzirom na to, čini se kako će jedna od ključnih točaka u novom programu PiS za nadolazeće parlamentarne izbore u 2019. biti širenje straha oko seksualnih manjina, kao što su to činili u vezi migranata u 2015. (Ciobanu, 2019).

Pravo i pravednost je pobijedila na izborima za Europski parlament 2019. Broj mandata im je uzastopno rastao od prvih europskih izbora 2004. na kojima je Poljska sudjelovala, što je vidljivo *Tablice 7*. Na europskim izborima 2019. pobijedili su novoformiranu široku Europsku koaliciju lijevih stranka i stranaka desnog centra (Brzozowski, 2019). Kao iznenađenje tih izbora pojavila se nova stranka Proljeće (*Wiosna*) koja je završila treća na europskim izborima s osvojenih 3 mandata. Vođa nove stranke je bivši zastupnik socijaldemokratske stranke te homoseksualni aktivist Robert Biedroń. Njegova nova stranka predstavlja pokušaj revitalizacije socijaldemokracije u Poljskoj te se zalaže za obnovu ženskih prava, liberalizaciju zakona o abortusu te za prava seksualnih manjina (Scally, 2019). Shodno tome oni predstavljaju manji dio opozicije, ali ističu ključan rascjep u poljskom društvu, onaj između tradicionalizma i nacionalizma te modernizacije i liberalizma. Pravo i pravednost (PiS) je jedna od ključnih članica euroskeptične grupacije Europskih konzervativaca i reformista (ECR) u Europskom parlamentu (Euronews, 2019b). No, euroskepticizam ECR-a je umjereniji od euroskepticizma nove grupacije Identitet i demokracija (ID), nasljednice Europe slobode i nacija (ENF).

Tablica 7. Izborni rezultati Prava i pravednosti (PiS) na europskim izborima

Godina izbora za Europski parlament	Postotak glasova	Broj mandata
2004.	12,7	7
2009.	21,4	15
2014.	31,8	19
2019	45,4	26

Izvor: ParlGov.org (2019)

4.3. Češka – Sloboda i direktna demokracija (SPD, *Svoboda a přímá demokracie*)

Češka je parlamentarna demokracija, što znači da predsjednik ima ceremonijalnu ulogu, dok je izvršna vlast u rukama vlade. Za parlamentarne izbore primjenjuje se razmjerni izborni sustav (Stegmaier i dr, 2016). Češku možemo svrstati u grupaciju zemalja nove demokracije, zato što se radi o postkomunističkoj zemlji Srednje i Istočne Europe. Višestranački sustav u kojem su dominirali lijevi i desni blok stranaka koje su se izmjenjivale na vlasti, slovio je kao jedan od najstabilnijih stranačkih sustava u Srednjoj i Istočnoj Europi. No, navedena stabilnost je dovedena u pitanje s uspjehom centrističkih populističkih stranaka na izborima od 2010-ih, a ponajprije populističke stranke ANO 2011 (Havlík i Voda, 2018). Vlast trenutno obnaša centrističko populistička stranka ANO 2011 te odbija koaliciju s desnim populistima.

Češka je krajnje sekularizirana država. Stranke desnog centra nisu vezane uz Crkvu te se zbog toga javlja desni populizam koji nastoji privući marginalizirane birače desnice koji dijele tradicionalne vrijednosti, ali su i kritični prema elitama. Iako je u Češkoj ključna ekonomska dimenzija u stranačkom natjecanju, nova dimenzija se javlja s obzirom na populistički odgovor na korupciju. Osim toga, migrantska kriza 2015. je bila plodno tlo za umjeren uspjeh određene desno populističke stranke u Češkoj.

Najmlađu desno populističku stranku analiziranu u ovom radu vodi Tomio Okamura - predsjednik stranke Sloboda i izravna demokracija (SPD), osnovane 2015. Radi se o antiimigrantskoj stranci sa snažnom protumuslimanskom retorikom. Okamura je desni populist, koji je prije bavljenja politikom bio poduzetnik. Okamura ima češko i japansko podrijetlo (Bartoszewicz, 2019: 1-17). Zora izravne demokracije (*Úsvit*) je bila prva stranka koju je 2013. osnovao Okamura. Njegov program je uključivao uvođenje instrumenta izravne demokracije kako bi se na taj način građani borili protiv korupcije, klijentelizma i nepotizma (Hornát, 2013). Radilo se o desno populističkoj stranci koja je izražavala negativne stavove prema romskoj manjini (Havlík i Voda, 2018: 164). Zora izravne demokracije je bila vrlo hijerarhizirana, centralizirana i netransparentna stranka u kojoj je svu vlast držao Okamura, iako je imao određene izazivače u stranci (Hloušek, 2015: 287-288). Zbog toga, došlo je do sukoba u stranci te se ona raspala, a ubrzo nakon toga Okamura je osnovao novu političku stranku.

S obzirom na migrantsku krizu 2015., Okamura je preusmjerio svoju retoriku te kao primarne „opasne druge“ uključio muslimanske imigrante, a tek sekundarno i romsku manjinu. Osim grube antimuslimanske retorike i protivljenja migrantskim politikama EU, Okamura predlaže uvođenje referenduma kao ključnog instrumenta izravne demokracije. Jedan od njegovih ključnih prijedloga je referendum o članstvu u Europskoj uniji, koji je dobio naziv *Czexit* po uzoru na *Brexit* (McLaughlin, 2017). *Tablica 8.* prikazuje izborni uspjeh Okamurine

starije, ali i nove stranke, koja osvaja oko 10 posto glasova na parlamentarnim i europskim izborima.

Tablica 8. Izborni rezultati Zore direktne demokracije (Úsvit)i Slobode i direktne demokracije (SPD) na parlamentarnim i europskim izborima

Godina održavanja parlamentarnih izbora	Postotak glasova	Broj mandata
Úsvit 2013.	6,9	14
SPD 2017.	10,6	22
Godine održavanja izbora za Europski parlament	Postotak glasova	Broj mandata
Úsvit 2014.	3,1	0
SPD 2019.	9,1	2

Izvor: ParlGov.org (2019)

U 2018. Okamura je optužio češku pučku pravobraniteljicu da štiti prava raznih manjina na štetu prava većine, odnosno „bijelih heteroseksualnih muškaraca“ (Romea.cz, 2018a). Navedenom izjavom Okamura je pokazao kako, osim imigranta, u „opasne druge“ uključuje etničke manjine, seksualne manjine i feministe. Okamura je ujedno poricao zločine nad Romima u Drugom svjetskom ratu te je 2013. predložio da se Rome „demokratski“ pošalje u njihovu „izvornu domovinu“ na teritoriju Indije kako bi tamo osnovali svoju nacionalnu državu (Romea.cz, 2018b; Romea.cz, 2013). Nekoliko političara je optužilo tajnika stranke Sloboda i izravna demokracija Jaroslava Staníka da je u neslužbenom razgovoru u prostorijama zgrade parlamenta izjavio kako bi trebalo plinom ubiti Židove, Rome i homoseksualce (Romea.cz, 2017). Tomio Okamura je u dobrim odnosima s podjednako antimuslimanski i antiimigrantski nastrojenim predsjednikom Češke Milošom Zemanom s kojim se slaže oko toga da bi Češka trebala surađivati s Rusima te se protivi ekonomskim sankcijama protiv Rusije, koje je nametnula EU (Berger, 2018). Na razini EU surađuje s Marine Le Pen, Wildersom i Salviniem te je njegova stranka dio novo formirane grupacije u Identitet i demokracija (ID) koja okuplja velikoj broj desnih populista u Europskom parlamentu (Euronews, 2019c).

4.4. Norveška: Progresivna stranka (FrP, *Fremskrittspartiet*)

Norveška je parlamentarna monarhija te ujedno stara demokracija Zapadne Europe. Shodno tome monarh kao poglavar države ima ceremonijalnu ulogu, dok je izvršna vlast u rukama vlade, koju formiraju pobjednici na parlamentarnim izborima (Hague, 2016: 155). Za parlamentarne izbore koriste razmjerni izborni sustav koji proizvodi višestranački sustav (Arter, 2012). Od 2010. dolazi do promjene iz višestranačkog sustava s dominantnom strankom do stvaranja stranačkog sustava s dva bloka, odnosno umjerenog pluralizma (Arter, 2012: 843). Jedan od razloga zašto norveški stranački sustav više nije stabilan sustav s pet stranaka jest rast desnih populista (Jungar i Jupskås, 2014).

Norveška desno populistička stranka jest Napredna stranka (FrP). Stranku je osnovao Anders Lange 1973. kao stranku jedne osobe pod nazivom Stranka Anders Langea za snažnu redukciju poreza, dužnosti i javne intervencije (Jungar, 2013: 257-261). Kao što je iz naziva vidljivo, stranka se suprotstavljala visokim porezima i snažnoj socijalnoj državi. Desni populist se stoga javljaju u skandinavskim zemljama kao reakcija na socijaldemokraciju, na visoke stope poreza i na socijalna davanja. Lange je poticao birače da ne plaćaju prevelike poreze te je bio kažnjen za izbjegavanja plaćanja poreza (Jungar, 2013: 258). Stranka se preimenovala u Naprednu stranku nakon izbornog uspjeha desno populističke danske Napredne stranke. Za razliku od ostalih nordijskih desno populističkih stranaka, norveška Napredna stranka jest pozicionirana desno na ekonomskoj dimenziji te je kategorizirana kao neoliberalna. Usprkos tome, dijeli s ostalim desnim populistima u regiji negativan stav prema imigraciji (Jungar, 2013: 264-264). Najveći izborni uspjeh su postigli kada je čelnicom stranke postala Siv Jensen na parlamentarnim izborima 2009. kada su osvojili gotovo 25 posto glasova. Izborni uspjeh stranke na parlamentarnim izborima prikazan je u *Tablici 9*.

Tablica 9. Izborni rezultati Progresivne stranke (FrP) na parlamentarnim izborima

Godina održavanja izbora za parlament	Postotak glasova	Broj mandata
1973.	5,4	4
1977.	1,9	0
1981.	4,5	4
1985.	3,7	2
1989.	13,0	22
1993.	6,3	10

1997.	15,3	25
2001.	14,7	26
2005.	22,1	38
2009.	22,9	41
2013.	16,3	29
2017.	15,2	27

Izvor: ParlGov.org (2019)

Norveška je zemlja koje je u manjoj mjeri bila pogođena financijskom krizom, kao i Švicarska. Shodno tome, desni populistu u Norveškoj i Švicarskoj su održali svoju desnu poziciju na ekonomskoj dimenziji za razliku od desnih populista u drugim zemljama (Otjes i dr, 2018). Zbog toga se norveška Napredna stranka (FrP) prema nekim autorima definira kao granični slučaj, odnosno kao hibrid desno populističke i nacionalno konzervativne stranke (Jungar i Jupskås, 2014). Usprkos tome, stranka s ostalim desnim populistima dijeli antiestablišmentski i antiimigrantski stav te zalaganje za strogo poštivanje reda i zakona. Napredna stranka se nastoji razlikovati od ostalih nordijskih desnih populista te se povezuje sa strankama desnog centra u Europi, ali i s desno populističkim pokretom Čajanka u SAD-u (Jungar i Jupskås, 2014). Iako je Napredna stranka podržavala mogućnost referenduma o ulasku Norveške u Europsku uniju, mijenja svoj stav 2016. te se protivi ulasku u EU, ali je istovremeno za ostanak unutar Europskog gospodarskog prostora (EEA) (Jupskås, 2016: 175; FrP, 2017). Shodno tome, može se reći da su u „opasne druge“ uključeni imigranti i EU.

U početku Napredna stranka (FrP) se protivila pravima seksualnih manjina te govorila o lošem utjecaju seksualnih manjina na djecu (Religioustolerance.org, 2019). No, 2013. stranka mijenja svoju poziciju te se zalaže za prava seksualnih manjina, odnosno za istospolne brakove i pravo istospolnih parova na posvajanje djece (Aftenposten.no, 2019). Time su se približili određenoj grupi desnih populista u Zapadnoj Europi, poput onih u Francuskoj i Nizozemskoj, koji kao ključnu prijetnju rodnoj ravnopravnosti i pravima seksualnih manjina vide islam i muslimanske imigrante. Postoje veliki unutarstranački konflikti oko ekonomskih stavova i pitanja treba li stranka primarno isticati svoj antiimigrantski stav ili to učiniti sekundarnim pitanjem (Jupskås, 2016: 174-181). Stranka se nalazi u poziciji između centraliziranog oblika poduzetničke stranke i masovne stranke. Karizmatično vodstvo stranke još je uvijek dominantno, no stranka je djelomično preuzela elemente masovnih stranaka, s obzirom na regrutaciju novih članova i sl. (Jupskås, 2016: 182-183). S obzirom na to da se radi o jednoj od

najuspješnijih desno populističkih stranaka u Zapadnoj Europi, Napredna stranka je 2013. formirala koalicijsku vladu s Konzervativnom strankom (Jupskås, 2016). Stranka je pritom dobila ministarstvo imigracije i integracije te se zalaže za „striktnu i odgovornu“ imigrantsku politiku. Nadalje, ona je poznata po zalaganju za zabranu burke i stavova kako je islam nekompatibilan s norveškim društvom, što znači da je utjecala na stranku desnog centra i normalizirala politiku desnog populizma (Schultheis, 2017).

5. Kompariranje desno populističkih stranaka

Desno populističke stranke komparirane su primarno prema odabranim kategorijama iz podatkovne baze *Manifesto Project Database* (MPD), a dodatno prema određenim stavovima desnih populista istaknutima u prethodnom poglavlju ovoga rada u kojima su prikazane stranke. *Manifesto Project* analizira izborne programe političkih stranaka u brojnim zemljama s ciljem proučavanja *policy* preferencija stranaka. Radi se o međunarodnom projektu sa središtem u Berlinu. Kodiranje stranačkih programa provode društveni znanstvenici iz više od pedeset zemalja. Od 2009. projekt djeluje pod službenim imenom *Manifesto Research on Political Representation* (MARPOR) (Manifesto Project, 2019). MPD baza podataka sadrži standardne kategorije u sedam *policy* područja: vanjski odnosi, sloboda i demokracija, politički sustav, ekonomija, blagostanje i kvaliteta života, struktura društva i društvene skupine. Ključne kategorije za komparaciju u ovome radu uključuju: odnos prema EU, slobode i ljudska prava, demokracija, politička korupcija, ekonomsko planiranje, mješovita ekonomija, protekcionizam, nacionalizacija, država blagostanja, nacionalni način života, tradicionalna moralnost i multikulturalizam (Volkens i dr, 2018).

5.1. Kategorije komparacije

Kvalitativna tekstualna analiza uključuje komparaciju stavova stranaka na način da su za ključne kategorije izvučeni kodirani stavovi svake stranke pomoću programa *Manifesto Project Data Dashboard* (Krause i dr, 2018). Analizirani su sljedeći stranački programi koji su uključeni u MPD podatkovnu bazu: (1) stranački program Nacionalnog okupljanja (tada zvanog Nacionalna fronta) iz 2017.; (2) stranački program Prava i pravdnosti iz 2011.; (3) stranački program stranke Sloboda i izravna demokracija iz 2017.; (4) stranački program Progresivne stranke iz 2013. (FN, 2017; PiS, 2011, SPD, 2017; FrP, 2013). U sklopu MPD-a nisu kodirani recentniji stranački programi PiS-a i FrP-a te se zbog toga u analizi koriste njihovi programi iz 2011. i 2013. Kvalitativna analiza stavova podijeljena je u sljedećih pet skupina: (1)

Međunarodna suradnja i EU, (2) Sloboda, ljudska prava i demokracija, (3) Korupcija i autoritarizam, (4) Ekonomija; slobodno tržište i socijalna država, (5) Nacionalizam, tradicionalna moralnost i multikulturalizam.

5.1.1. Međunarodna suradnja i Europska unija

Nacionalno okupljanje se zalaže za međunarodnu suradnju u multipolarnom svijetu s poštivanjem neovisnosti država, ali se istovremeno protive članstvu Francuske u NATO-u (FN, 2017). Pravo i pravednost naglašava važnost i suradnju s europskim zemljama, poput Francuske, skandinavskih zemalja, država Višegradske skupine i baltičkih zemalja. Osim toga, navode i potrebu za bliskom suradnjom s Izraelom, azijskim zemljama poput Kine i Japana te zemljama u Latinskoj Americi poput Brazila i Argentine (PiS). Stranka Sloboda i izravna demokracija se pozitivno referira na odnos prema Norveškoj i Švicarskoj u odnosu na Europski gospodarski prostor te ističe poštovanje načela slobode kretanja ljudi, robe, kapitala i usluga (SDP, 2017). Napredna stranka podržava sklapanje sporazuma o slobodnoj trgovini, što je u skladu s njihovom neoliberalnom politikom te ističu potrebu za očuvanjem okoliša. Nadalje, naglašavaju važnost neovisnosti Izraela, potrebu za ukidanjem trgovinskih tarifa te humanitarnu pomoć i etabliranje norveških poduzeća u slabo razvijenim zemljama. S druge strane, Napredna stranka iskazuje skeptičnost prema korisnosti Schengenske zone (FrP, 2013).

Nacionalno okupljanje predlaže održavanje referenduma o članstvu Francuske u Europskoj uniji te se zalaže za alternativni europski projekt koji ističe neovisnost, nacionalnu suverenost i u službi je interesa naroda (FN, 2017). S druge strane, Pravo i pravednost se pozitivno referira na EU, ističe dobre odnose s Europskom komisijom, korisnost EU fondova i europskog tržišta. Usprkos tome, smatraju da EU ne može biti demokratska zajednica te strahuju od toga da EU ne postane „super-država“ kojom upravlja birokracija, čime bi države članice izgubile suverenost. S obzirom na krizu eurozone, protive se uvođenju Eura kao valute. Stranka Sloboda i izravna demokracija (SDP, 2017) smatra kako EU diktira zakone u Češkoj i kako se EU priprema dati pravo glasa strancima i nameće redistribuciju imigranata državama članicama. Nadalje, vjeruju kako EU nastoji implementirati multikulturalnu „super-državu“. Predlažu pokretanje procesa izlaska Češke iz Europske unije (SPD, 2017). Dok Napredna stranka (FrP, 2013) u svom programu ističe korisnost članstva u Europskom gospodarskom prostoru, ne podržava članstvo Norveške u EU.

5.1.2. Sloboda, ljudska prava i demokracija

Nacionalno okupljanje ističe potrebu za zaštitom slobode izražavanja i osobnih podataka (FN, 2017). Pravo i pravednost (PiS, 2011) ističe pravo na slobodu i život kao temeljna ljudska prava, što uključuje i protivljenje abortusu. Shodno tome naglašavaju važnost zajednice i obitelji kao osnove društva. Znanstvena istraživanja ne bi trebala biti kočena političkom korektnošću, čime impliciraju napad na liberalne i lijeve znanstveno-istraživačke organizacije. Sloboda govora u javnom prostoru je dozvoljena sve dok se ne koriste vulgarni termini. Sloboda i izravna demokracija (SPD, 2017) implicira na pristranost pravosudnog sustava prema privilegiranim elitama. Napredna stranka (FrP, 2013) drži kako temeljna ljudska prava treba zaštititi te treba informirati građane o važnostima ljudskih prava u svakodnevnom životu. Uz to, ističu kako treba pomoći izbjeglicama, no smatraju kako će se migrantski problem najbolje riješiti situiranjem migranata u susjednim zemljama iz kojih izbjeglice i migranti dolaze.

Stav Nacionalnog okupljanja (FN, 2017) o demokraciji jest kako bi trebalo uvesti instrumente izravne demokracije i promijeniti izborni sustav iz većinskog u sustav razmjernog izbora. Smatraju kako bi trebalo promijeniti francuski ustav te omogućiti pokretanje referenduma putem građanske inicijative s minimalno 500,000 potpisa. Pravo i pravednost (PiS, 2011) u svom programu napada *mainstream* medije te nedostatak novinarske kritike prema vlasti. Protive se neovisnosti sudova, koje bi podvrgli pod demokratsku kontrolu, što upućuje na njihove planove za kontrolom sudbene vlasti. Sloboda i izravna demokracija (SPD, 2017) smatra kako su demokracija i sloboda u Češkoj veoma ugrožene te predlažu temeljite zakonodavne izmjene i uvođenje privremenih mandata za suce. Protive se organizacijama civilnog društva i neprofitnim organizacijama, smatrajući ih prijetnjom demokraciji.

Neprofitne organizacije SPD percipira kao opasne organizacije s političkim i ideološkim ciljevima te za njih traže zabranu financiranja iz državnog proračuna. Po uzoru na SAD i Izrael predlažu kontrolu, regulaciju i transparentnost rada inozemnih neprofitnih organizacija u Češkoj. Smatraju kako bi trebalo povećati državnu kontrolu nad javnom televizijom i radijem. S obzirom na mehanizme izravne demokracije, SPD predlaže referendume o raznim javnim pitanjima uključujući članstvo u NATO-u i EU-u. Uz to, smatraju kako predsjednik treba biti izabran na izravnim izborima. Zalažu se za lokalne referendume te se protive partitokraciji („stranačka mafija“ – vlast u rukama etabliranih stranaka). Napredna stranka (FrP, 2013) predlaže izmjenu izbornog zakonodavstva, kako bi došlo do povećanja izlaznosti na izbore. Zalažu se za neovisno novinarstvo te se protive cenzuri i utjecaju koji političari mogu imati na medije zbog državnih subvencija. Zalažu se za provođenje referenduma te pokretanje građanskih inicijativa oko javnih pitanja. Pravo i pravednost (PiS, 2011) protivi se podjeli

izvršne vlasti između predsjednika i vlade, što je u skladu s njihovom idejom jačanja prezidencijalizma.

5.1.3. Korupcija i autoritarizam

Nacionalno okupljanje (FN, 2017) i Napredna stranka (FrP, 2013) se minimalno referiraju na borbu protiv korupcije u svojim stranačkim programima. S druge strane, Pravo i pravednost (PiS, 2011) smatra korupciju ozbiljnim problemom koja dovodi do primata privatnih interesa političara naspram javnog te se zalažu za osnivanje antikorupcijskih institucija. Isto tako, Sloboda i izravna demokracija (SPD, 2017) optužuje elitu za korupciju i predlaže nove mjere za borbu protiv korupcije.

Autoritarizam ovdje podrazumijeva uvođenje strožeg kaznenog sustava i potrebu nametanja strogog poštivanja zakona i reda. Nacionalno okupljanje (FN, 2017) smatra kako bi se trebalo fokusirati na borbu protiv islamističkog ekstremizma na internetu te na povećanje količine i prisutnosti policijskih snaga. Ističu zahtjev za eliminacijom svih islamskih fundamentalističkih organizacija iz zemlje te isključenje iz zemlje svih stranaca koji su počinili zločin, ali i onih koji su povezani s islamskim fundamentalizmom. Zalažu se za strogo kažnjavanje izbjegavanja plaćanja poreza, što uključuje i poduzetnike koji rade na štetu kupaca. Žele zabraniti multinacionalnim poduzećima pristup tržištu, ako su uključene u prijevare izbjegavanja poreza. Pravo i pravednost (PiS, 2011) ističe važnost modernizacije policije i sigurnosnog sustava. Smatraju nužnim povećanje zaštite od kriminala te žele veću pomoć žrtvama kriminala. Kao potreba javlja se povećanje kazne onih prijestupnika koji su počinili manje kriminalne prekršaje. Uz to, predlažu osnaživanje uporabe sile na granici s obzirom na članstvo u Schengenu. Stranka Sloboda i izravna demokracija (SPD, 2017) također predlaže osnaživanje policije i sigurnosnog sustava te dodjeljivanje nagrada za uspješni rad policijskim i vojnim službenicima. Ključnim smatraju pooštrenje kazne kriminalnim prijestupnicima. Osim toga, protive se imigrantima, za koje smatraju da imaju poziciju iznad zakona u susjednim zemljama. Napredna stranka (FrP, 2013) smatra kako se treba boriti protiv rada na crnom tržištu te osnažiti policiju, povećati naoružanje policije te postrožiti pravosudni sustav i povećati boravak u zatvoru za teže prijestupnike.

5.1.4. Slobodno tržište, ekonomija i socijalna država

Nacionalno okupljanje (FN, 2017) protivi se liberalizaciji željezničkog sustava te se zalaže za ponovno nacionalizaciju autocesta. S obzirom na socijalnu politiku protive se podizanju dobne granice umirovljenja. Shodno tome zalažu se za socioekonomsku zaštitu starijih osoba. Smatraju da treba povećati socijalnu pomoć osobama s invaliditetom i njihovim obiteljima. Nadalje, zalažu se za poboljšanje socijalne politike za djecu, pomoć ratnim veteranima, reorganizaciju stambene politike i ulaganje u studentske domove. Pravo i pravednost (PiS, 2011) protivi se privatizaciji prirodnih resursa. Osim toga, zalažu se za povećanje dohodaka i mirovina, socijalne pomoći za djecu te naknada za porodiljni. Također su u svom programu istaknuli potrebu za razvojem socijalnog stanovanja za građane koji su ne mogu priuštiti smještaj. Predlažu ulaganje u javno zdravstvo i pomoć pri zapošljavanju.

Sloboda i izravna demokracija (SPD, 2017) protivi se privatizaciji vodovodnih tvrtki. Socijalnu politiku žele provoditi kroz smanjenje određenih poreza te se protive dodatnim socijalnim naknadama. Prema tome, predlažu ukidanje poreza na dohodaka za obitelji s troje ili više djece, gdje barem jedan roditelj radi i nema kaznenu prijavu. Protive se podizanju dobne granice umirovljenja te su za povećanje najnižih plaća. Uz to, ističu kako zdravstvo ne smije biti predmet stjecanja novčane dobiti, već javno dobro. Napredna stranka (FrP, 2013) jedina ističe pozitivne strane tržišne ekonomije. Smatraju kako će liberalizacija tržišta koristiti podjednako kupcima i proizvođačima. Smatraju trgovinske carine štetnima te napominju kako carine čine proizvode skupljima. Žele privatizirati državna poduzeća, omogućiti tržišno natjecanje privatnih i državnih poduzeća te smanjiti poreze. Osim toga, zalažu se za liberalizaciju transportne industrije. Zalažu se za socijalne naknade za pojedine skupine, koje uključuju djecu, ratne veterane i sl. Predlažu reforme zdravstvenog sustava te posebnu pozornost posvećuju psihičkom zdravlju. Žele smanjiti poreze onim poduzećima koja pružaju zdravstveno osiguranje svojim zaposlenicima. Smatraju kako bi trebalo ukinuti porez na imovinu te omogućiti rad privatnim pružateljima zdravstvene skrbi da se natječu s javnim sektorom.

5.1.5. Nacionalizam i multikulturalizam

Nacionalno okupljanje (FN, 2017) govori o obnovi suverenosti francuskog naroda te ističu kao cilj pronalazak i kažnjavanje osoba povezanih s islamističkim terorizmom. Želi zaštititi francuski jezik i ukloniti zastavu EU s javnih institucija. S obzirom na tradicionalnu moralnost, iskazuju potrebu za pronatalitetnom politikom i uvođenje školskih uniformi. Osim toga, smatraju da se zaštita prava žena primarno treba voditi putem borba protiv islamizma. Protive se javnom

financiranju vjerskih organizacija. Pravo i pravednost (PiS, 2011) ističe nacionalni ponos i zaštitu nacionalne suverenosti, a medije smatraju izdajnicima nacionalnog interesa. Smatraju ključnim obnovu patriotskih vrijednosti kroz obrazovanje od vrtića. Zalažu se za poštivanje učenja Katoličke crkve i kršćanskih vrijednosti u obitelji te se stoga protive eutanaziji i abortusu. Kao negativnu pojavu vide nisku stopu nataliteta. Stranka Sloboda i izravna demokracija (SPD, 2017) smatra kako je Češka izgubila svoju suverenost te kako je treba obnoviti. Uz to, protive se sudjelovanju češke vojske u međunarodnim vojnim akcijama. Napredna stranka (FrP, 2013) ističe zaštitu industrije i volonterskog rada. Smatraju važnim obiteljske vrijednosti te bi smanjivanjem poreza rasteretili obitelji. Uz to, protive se surogat-majčinstvu te se zalažu obnovu kršćanskih vrijednosti.

Nacionalno okupljanje (FN, 2017) protivi se isticanju vjerskih obilježja te ističu sekularizam, nasuprot komunitarizmu. Sloboda i izravna demokracija (SPD, 2017) protivi se islamizaciji, ističući opasnost od šerijatskog zakona i islamističkog terorizma. Iako u svojim programima stranke Sloboda i izravna demokracija te Pravo i pravednost ne spominju seksualne i etničke manjine, iz prikaza stranaka je vidljivo kako i njih uključuju u „opasne druge“. S obzirom da se radi o stranačkom programu iz 2011., PiS zauzima strogi stav protiv muslimanskih imigranta tek nakon migrantske krize 2015. Osim negativnog stava prema muslimanskim migrantima, Napredna stranka (FrP, 2013) pokazuje određenu razinu netolerancije prema autohtonom manjinskom narodu Sámi (Laponci) koji živi na sjeveru Norveške. Shodno tome FrP želi ukinuti pozitivnu diskriminaciju koja Sámima (Laponcima) omogućuje prednost u korištenju prirodnih resursa na tom području.

5.2. Rezultati komparacije

S obzirom na kategoriju međunarodne suradnje i odnosa prema Europskoj uniji četiri komparirane stranke se donekle razlikuju, no postoje određena preklapanja, uglavnom u pogledu isticanja nacionalne suverenosti. Sve četiri stranke kao prijatnu vide gubitak suverenosti zbog procesa europske integracije. Zbog toga upozoravaju na stvaranje europske „super-države“ i demokratski deficit EU. Nacionalno okupljanje (RN) ističe nacionalnu suverenost i mogućnost održavanja referendumu o članstvu u EU. Poljska stranka podjednako stavlja naglasak na nacionalnu suverenost, ali ne izražava želju za referendumom o članstvu te stoga predstavlja meki euroskepticizam. Stranka Slobode i izravne demokracije je za održavanje referendumu o članstvu u EU, dok je Norveška kao zemlja koja nije članica EU za opstanak unutar Europskog gospodarskog prostora (EEA), ali se protivi članstvu u EU. S obzirom na odnos prema Rusiji, iz prikaza stranaka je vidljivo da su ruskoj vlasti bliski Sloboda

i izravna demokracija i Nacionalno okupljanje, dok se Pravo i pravednost protivi suradnji s Rusijom, a Napredna stranka je nedefinirana.

Analizirane stranke stavljaju naglasak na različite aspekte sloboda, ljudskih prava i demokracije. Nacionalno okupljanje (RN) ističe potrebu promjene izbornog sustava ali i uvođenje instrumenta izravne demokracije, na čemu inzistira i češka stranka Sloboda i izravna demokracija (SPD) te Napredna stranka (FrP) u nešto manjoj mjeri. Dok se Pravo i pravednost (PiS) protivi slobodi medija, zalaže za jači prezidencijalizam i kritizira neovisnost sudstva, stranka Sloboda i izravna demokracija (SPD) vidi veliku prijetnju u organizacijama civilnog društva i neprofitnim organizacijama te u dominaciji koju korumpirane etablirane stranke imaju u političkom sustavu.

Sve četiri stranke protive se korumpiranim elitama, a stranke kad su i na vlasti, u slučaju Prava i pravednosti (PiS), protive se (ne)moralnim elitama koje vide u raznim organizacijama civilnog društva, medijima, Europskoj uniji i sl. Poklapaju im se i stavovi o potrebi pooštavanja kaznenog i sigurnosnog sustava. Ovdje se posebno ističe Pravo i pravednost (PiS) kao stranka koje se zalaže za povratak smrtne kazne. Kao ključnu prijetnju vide muslimansku imigraciju i islamistički fundamentalizam. Napredna stranka (FrP) predlaže rješavanje problema povećane migracije u susjednim zemljama te kontroliranu imigraciju. Kod isticanja autoritarizma ključno je da svaka od kompariranih stranaka ima karizmatično vodstvo i centraliziranu strukturu.

Jedino se neoliberalna Napredna stranka (FrP) zalaže za privatizaciju državnih poduzeća, dok se ostale stranke tome protive. Ostale stranke se zalažu za lijeve socijalne i ekonomske politike, socijalnu pomoć umirovljenicima i djeci, uvođenje socijalnog stanovanja i slične socijalne naknade i programe. Napredna stranka (FrP) ističe potrebu za smanjenjem poreza i trgovinskih carina te privatizacijom zdravstvene skrbi. Stranka Sloboda i izravna demokracija (SPD) želi kroz smanjenje poreza pomoći češkim obiteljima.

Sve komparirane političke stranke se protive multikulturalizmu. Etničke i seksualne manjine se ističu kao glavni problem prema desnim populistima u novim demokracijama. Pravo i pravednost (PiS) stigmatizira seksualne manjine i protivi se reproduktivnim pravima žena. Nadalje, Sloboda i izravna demokracija (SPD) je iskazala netoleranciju prema romskoj manjini. Nakon 2015. i migrantske krize, obje stranke su preoblikovale svoju kategorizaciju „opasnih drugih“ te u toj grupaciji dali primat muslimanskim imigrantima. „Opasni drugi“ su za desne populiste u kompariranim starim demokracijama, odnosno Norveškoj i Francuskoj, gotovo oduvijek bili muslimanski imigranti. Shodno tome, Nacionalno Okupljanje (RN) ističe nekompatibilnost islama s francuskom tradicijom sekularizma, dok Napredna stranka (FrP) ističe povrat kršćanskim vrijednostima. Uz to, obje stranke se prikazuju kao zaštitnici rodne

ravnopravnosti i seksualnih manjina, koji su na udaru zbog povećanja muslimanske vjerske manjine i muslimanskih imigranata. Time osporavaju mogućnost percepcije muslimana kao pluralističke zajednice u kojoj postoje različita mišljenja, kao i u ostalim vjerskim zajednicama. U svojoj argumentaciji desni populisti izostavljaju kršćanske i konzervativne segmente društva koji mogu podjednako predstavljati prijetnju pravima žena i seksualnim manjinama. Nacionalni ponos i obnova navodno izgubljene suverenosti dio je stranačkog programa svake desno populističke stranke. Pravo i pravednost (PiS) ističe ključnim zabranu eutanazije i abortusa, ali i važnost vrijednosti katolicizma u poljskom društvu. Iako je etnički nacionalizam specifičan za Istočnu Europu, on se javlja i u Norveškoj kada Napredna stranka iskazuje protivljenje pozitivnoj diskriminaciji koja osnažuje nacionalnu manjinu Sáma (Laponaca).

6. Zaključak

Istraživačko pitanje rada jest: *Postoje li i koje su razlike između desno populističkih stranaka u Europi?* Cilj rada bio je prikazati četiri desno populističke stranke i utvrditi sličnosti i razlike između njih prema njihovim stavovima o raznim socijalnim, ekonomskim i političkim pitanjima. Desni populisti dijele značajke autoritarizma, nativizma i populizma, no komparacijom su utvrđene znatne razlike na ekonomskoj dimenziji i u određivanju „opasnih drugih“. Francuska stranka Nacionalno okupljanje (RN) ima lijeve socioekonomske stavove te se zalaže za zaštitu rodne ravnopravnosti i seksualnih manjina koji su prema njima ugroženi od islamističkog fundamentalizma. Zbog toga, u „opasne druge“ uključuju muslimansku vjersku manjinu i muslimanske imigrante. Norveški desni populist okupljeni u Naprednoj stranci (FrP) pozicionirani su desno na ekonomskoj dimenziji, što znači da su neoliberalni, ali isto kao i Nacionalna fronta ističu da štite seksualne manjine od muslimana, kao „opasnih drugih“. Uz to, protive se pozitivnoj diskriminaciji Sáma (Laponaca).

Desni populist u novim demokracijama isključuju seksualne manjine i etničke manjine iz svojeg koncepta naroda. Shodno tome kao „opasni drugi“ se javljaju seksualne manjine, etničke manjine i muslimanski imigranti. Poljska stranka Pravo i pravednost (PiS) se ujedno protivi abortusu. Dok za češku stranku Sloboda i izravna demokracija (SPD) EU predstavlja „opasne druge“, zbog čega predlažu referendum o članstvu u Uniji, Pravo i pravednost (PiS) pokazuje meki euroskepticizam te nesklonost suradnji s Rusima za razliku od Slobode i izravne demokracije (SPD). Nacionalno okupljanje (RN) se podjednako protivi trenutnim procesima europske integracije te predlaže referendum o članstvu ili barem temeljite izmjene funkcioniranja Europske unije. Uz to, slažu se sa Slobodom i izravnom demokracijom (SPD) o

potrebi suradnje s ruskom vlasti. U *Tablici 10.* prikazane su kategorije kvalitativne komparativne analize političkih stranaka i stavovi stranaka o pojedinim pitanjima.

Tablica 10. Glavni rezultati komparativne analize desno populističkih stranaka

Kategorija	Nacionalno okupljanje/fronta (RN/FN) Francuska	Pravo i pravednost (PiS) Poljska	Sloboda i izravna demokracija (SPD) Češka	Napredna stranka (FrP) Norveška
Suradnja s Rusijom	DA	NE	DA	DA
Članstvo u EU	Predlažu referendum o članstvu ili temeljitu izmjeni funkcioniranja EU	DA (meki euroskepticizam)	Protive se članstvu u EU i predlažu referendum o članstvu - <i>Czexit</i>	NE
Tko su „opasni drugi“	Muslimani i imigranti, EU	Seksualne manjine, feministi, imigranti (muslimani)	Romska manjina, muslimani i imigranti, EU	Muslimani i imigranti
Ekonomske politike	lijeve	lijeve	Lijeve (uz određena smanjenja poreza za obitelji s više djece)	desne
Snažna socijalna država	DA	DA	ambivalentno	NE
Prava seksualnih manjina	DA	NE	NE	DA
Prava žena	DA	NE	NE	DA
Jačanje izravne demokracije	DA	Ne spominje se	DA	DA
Jačanje medijskih sloboda	Ne spominje se	NE	NE	DA
Odnos prema nevladinim organizacijama	Ne spominje se	Protiv udruženja seksualnih manjina i udruga za zaštitu ženskih prava	Protive se nevladinim organizacijama za zaštitu manjina i imigranata	Ne spominje se
Stroži kazneni zakoni	DA	DA	DA	DA

Iz komparacije se pokazalo kako postoje određeni stavovi u kojima se četiri desno populističke stranke preklapaju, ali su uočene i razlike između njih. Fenomen populizma javio se kao odgovor na krizu liberalne demokracije te predstavlja korektiv, ali i prijetnju demokraciji. Desni populizam na vlasti u Poljskoj doveo je do opasnog napada na liberalni segment liberalne demokracije, kroz težnju za ukidanjem neovisnosti sudbene vlasti, podjele vlasti i kršenjem vladavine prava i prava manjina. Nadalje desni populizam kao koalicijski partner desnom centru u Norveškoj doveo je do normalizacije desno populističkih stavova o imigraciji, kojima se desni centar nije suprotstavio već ih je prilagodio sebi. Antikorupcijskim i antielitističkim stavovima desni populizam pokazuje svoje pozitivno lice te ujedno kada u koncept naroda uključuje seksualne manjine, što je slučaj u nekim zemljama Zapadne Europe. Negativno lice desnog populizma se javlja kada u „opasne druge“ uključuje različite marginalizirane skupine, od vjerskih i etničkih do seksualnih manjina te narušavanjem vladavine prava, podjele vlasti i neovisnosti sudbene vlasti čime krši liberalno načelo liberalne demokracije.

Literatura

Knjige i članci

- Arter, David (2012) 'Big Bang' Elections and Party System Change in Scandinavia: Farewell to the 'Enduring Party System'? *Parliamentary Affairs* 65(4): 822-844.
- Bartoszewicz, Monika Gabriela (2019): Celebrity populism: a look at Poland and the Czech Republic, *European Politics and Society* DOI: 10.1080/23745118.2019.1569342
- Čipek, Tihomir (2009) „Zakon traži pravdu”: Populizam u Poljskoj. *Međunarodne studije* 9(4), 39-51.
- Betz, Hans-Georg (2013) A Distant Mirror: Nineteenth-Century Populism, Nativism, and Contemporary Right-Wing Radical Politics. *Democracy and Security* 9(3): 200-220.
- Boban, Davor (2006) Ustavni modeli polupredsjedničkih sustava vlasti u Rusiji i Poljskoj. *Anali hrvatskog politološkog društva* 3(1): 55-82.
- Boban, Davor (2016) Promjene u sustavu vlasti i konsolidacija demokracije: usporedba uloge predsjednika države u Hrvatskoj i Slovačkoj. *Studia lexicographica* 10(1): 151-172.
- Bozóki, András i Hegedűs, Dániel (2018) An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union. *Democratization* 25(7): 1173-1189.
- Bunikowski, David (2018) The constitutional crisis in Poland, Schmittian questions and Kaczyński's political and legal philosophy. *Journal of Contemporary European Studies*. 26(3): 285-307.
- De Lange, Sarah L. (2012) New Alliances: Why Mainstream Parties Govern with Radical Right-Wing Populist Parties. *Political Studies* 60(4): 899-918.

- Durovic, Anja (2019) The French elections of 2017: shaking the disease? *West European Politics* DOI: 10.1080/01402382.2019.1591043.
- Farris, Sara R. (2017) *In the name of women's rights : the rise of femonationalism*. Durham i London: Duke University Press.
- Genga, Nicola (2013) The Front National and the national-populist right in France. U: Giusto, Hedwig i dr. (ur) *The Changing Faces of Populism: Systemic Challengers in Europe and the U.S.* (str. 69-86). Bruxelles. FEPS – Foundation for European Progressive Studies.
- Givens, Terri (2004) The Radical Right Gender Gap. *Comparative Political Studies* 37(1): 30-54.
- Grbeša, Marijana i Berto Šalaj (2018) *Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj*. Zagreb: TIMpress
- Hague i dr. (2016) *Comparative Government and Politics: An Introduction*. London: Palgrave.
- Halikiopoulou, Daphne i Vlandas, Tim (2019) What is new and what is nationalist about Europe's new nationalism? Explaining the rise of the far right in Europe. *Nations and Nationalism* 25(2): 409-434.
- Harteveld, Eelco (2015) The gender gap in populist radical-right voting: examining the demand side in Western and Eastern Europe. *Patterns of Prejudice* 49(1-2): 103-134.
- Havlík, Vlastimil i Voda, Petr (2018) Cleavages, Protest or Voting for Hope? The Rise of Centrist Populist Parties in the Czech Republic. *Swiss Political Science Review* 24(2): 161-186.
- Hloušek, Vít (2015) Two types of presidentialization in the party politics of Central Eastern Europe. *Rivista Italiana di Scienza Politica* 45(3):2 77-299.
- Huntington, Samuel (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Ivaldi, Gilles i Maria Elisabetta Lanzone (2016) The French Front National: Organizational Change and Adaptation from Jean-Marie to Marine Le Pen. U: Heinisch, Reinhard i Oscar Mazzoleni (ur) *Understanding Populist Party Organisation: The Radical Right in Western Europe* (str. 131-159). London: Palgrave Macmillan.
- Jungar, Ann-Catherine (2013) Populism in the Nordic countries: New voices old roots. U: Giusto, Hedwig i dr. (ur) *The Changing Faces of Populism: Systemic Challengers in Europe and the U.S.* (str.255-266). Bruxelles. FEPS – Foundation for European Progressive Studies.
- Jungar, Ann-Cathrine i Jupskås, Anders Ravik... (2014) Populist Radical Right Parties in the Nordic Region: A New and Distinct Party Family? *Scandinavian Political Studies* 37(3): 215-238.
- Jupskås, Anders Ravik (2016) The Norwegian Progress Party : Between a Business Firm and a Mass Party. U: Heinisch, Reinhard i Oscar Mazzoleni (ur) *Understanding Populist Party Organisation: The Radical Right in Western Europe* (str. 159-187). London: Palgrave Macmillan.
- Kohutova, Maria i Horvat, Mateja (2018) Populism in Old and New Democracies: Comparative Analysis of True Finns, Sweden Democrats, ANO and OĽaNO. *Mali Levijatan: studentski časopis za politologiju* 5(1): 3-33.
- McDonnell, Duncan i Cabrera, Luis (2018) The right-wing populism of India's Bharatiya Janata Party (and why comparativists should care). *Democratization* 26(3): 484-501.
- Minkenberg, Michael (2017) *The Radical Right in Eastern Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mudde, Cas (2004) The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* 39(4): 541-563.
- Mudde, Cas (2007) *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press

- Mudde, Cas (2010) The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy. *West European Politics* 33(6): 1167-1186.
- Mudde, Cas (2013) Three decades of populist radical right parties in Western Europe: So what? *European Journal of Political Research* 52(1): 1-19.
- Mudde, Cas (2014) Krajnja desnica na europskim izborima 2014. godine: nešto novoga, mnogo staroga. *Političke analize* 5(18): 13-19.
- Mudde, Cas (2016) The Study of Populist Radical Right Parties: Towards a Fourth Wave. *Center for Research on Extremism, The Extreme Right, Hate Crime and Political Violence* 1 <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/publications/c-rex-working-paper-series/Cas%20Mudde:%20The%20Study%20of%20Populist%20Radical%20Right%20Parties.pdf> Pristupljeno 10. srpnja 2019.
- Mudde, Cas i Rovira Kaltwasser, Cristóbal (2013) Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition* 48(2): 147-174.
- Mudde, Cas i Rovira Kaltwasser, Cristóbal (2017) *Populism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Muis, Jasper i Tim Immerzeel (2017) Causes and consequences of the rise of populist radical right parties and movements in Europe. *Current Sociology Review* 65(6): 909-930.
- Müller, Jan-Werner (2017) *Što je populizam?* Zagreb: TIMpress.
- Obućina, Vedran (2009) Varijacije unutar radikalne desnice: komparativna analiza programa radikalno desnih stranaka u Zapadnoj i Istočnoj Europi. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 47(2): 187-204.
- Oesch, Daniel (2008) Explaining Workers' Support for Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland. *International Political Science Review* 29(3): 349-373.
- Oesch, Daniel i Rennwald, Line (2018) Electoral competition in Europe's new tripolar political space: Class voting for the left, centre-right and radical right. *European Journal of Political Research* 57(4): 783-807.
- Otjes, Simon i dr. (2018) It's not Economic Interventionism, Stupid! Reassessing the Political Economy of Radical Right-wing Populist Parties. *Swiss Political Science Review* 24(3): 270-290.
- Power, Timothy J. i Hunter, Wendy (2019) Bolsonaro and Brazil's Illiberal Backlash. *Journal of Democracy* 30(1): 68-82.
- Puar, Jasbir K (2007) *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*. Durham: Duke University Press.
- Rovira Kaltwasser, Cristóbal (2012) The ambivalence of populism: threat and corrective for democracy *Democratization* 19(2): 184-208.
- Raos, Višeslav (2018) Od Pontide do Bruxellesa: Nacionalizacija i europeizacija Sjeverne lige. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 15(1): 105-125.
- Sartori, Giovanni (2005) *Parties and Party System: A Framework for Analysis*. Colchester: ECPR Press.
- Smilov, Daniel (2013) Populism of fear; Eastern Europe perspectives. U: Giusto, Hedwig i dr. (ur) *The Changing Faces of Populism: Systemic Challengers in Europe and the U.S.* (str. 227-254). Bruxelles. FEPS – Foundation for European Progressive Studies.
- Stegmaier, Mary i dr. (2016) The Effects of Electoral Rules on Parliamentary Behavior: A Comparative Analysis of Poland and the Czech Republic. *East European Politics and Societies* 30(4): 885-906.
- Stockemer, Daniel i Amengay, Abdelkarim (2015) The Voters of the FN under Jean Marie Le Pen and Marine Le Pen: Continuity or Change? *French Politics* 13(4): 370-390.

- Szczerbiak, Aleks (2016) An anti-establishment backlash that shook up the party system? The October 2015 Polish parliamentary election. *European Politics and Society* 18(4): 404-427.
- Šalaj, Berto i Marijana Grbeša (2017) Što je populizam i kako ga istraživati? *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 26(3): 321-340.

Internetske stranice

- Aftenposten.no (2019) Frp vil la homofile gifte seg og adoptere barn. *Aftenposten.no* <https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/QuarV/Frp-vil-la-homofile-gifte-seg-og-adoptere-barn#.UaG1E9L0GwQ> Pristupljeno 2. lipnja 2019.
- Beauchamp, Zach (2019) Democrats dont need to tack right on immigration to win. *Vox.com* 17 lipnja. <https://www.vox.com/policy-and-politics/2019/6/17/18679070/democrats-immigration-shift-right-bad> Pristupljeno 10. srpnja 2019.
- Berger, Vojtech (2018) Okamurův svatební tanec s Putinem. SPD chce mít vliv na vládu, Kreml se zlobit nebude. *Hlidacipes.org* 15. listopada. <https://hlidacipes.org/okamurovi-slovansti-bratri-spd-chce-mit-vliv-na-vladu-kreml-se-zlobit-nebude/> Pristupljeno 21. lipnja 2019.
- Brzozowski, Alexandra (2019) Poland's PiS wins EU polls, braces for 'decisive battle' in autumn. *Euractive.com* 27. svibnja. <https://www.euractiv.com/section/eu-elections-2019/news/polands-pis-wins-eu-polls-braces-for-decisive-battle-in-autumn/> Pristupljeno 25. lipnja 2019.
- Carr, Adam (2019) *Psephos*. <http://psephos.adam-carr.net/> Pristupljeno 5. studenog 2019.
- Chrisafis, Angelique (2017) «We dont want you here»: Muslims fearful as France prepares to vote. *Theguardian.com* 5. svibnja. <https://www.theguardian.com/world/2017/may/05/france-muslims-fear-frustration-runoff-vote-marine-le-pen> Pristupljeno 25. lipnja 2019.
- Christafis, Angelique (2016) Jean-Marie Le Pen fined again for dismissing Holocaust as «detail». *Theguardian.com* 6. travnja. <https://www.theguardian.com/world/2016/apr/06/jean-marie-le-pen-fined-again-dismissing-holocaust-detail> Pristupljeno 25. lipnja 2019.
- Ciobanu, Claudia (2019) «Foreign Ideology»: Polands Populists Targets LGBT Rights. *balkaninsight.com* 26. lipnja. <https://balkaninsight.com/2019/06/26/save-the-children/> Pristupljeno 10. srpnja 2019.
- Economist (2019) Poland's ruling party confronts the "LGBT dictatorship". *Economist.com* 2. svibnja <https://www.economist.com/europe/2019/05/02/polands-ruling-party-confronts-the-lgbt-dictatorship> Pristupljeno 25. lipnja 2019.
- Euronews (2019a) Europe's far-right leaders plead for unity in Prague rally ahead of EU elections. *Euronews.com* 25. travnja. <https://www.euronews.com/2019/04/25/czexit-leader-hosts-european-nationalist-rally-in-prague> Pristupljeno 19. lipnja 2019.
- Euronews (2019b) The Brief: European Conservatives and Reformists - a closer look. *Euronews.com* 14. svibnja. <https://www.euronews.com/2019/05/14/the-brief-european-conservatives-and-reformists-a-closer-look> Pristupljeno 20. lipnja 2019.

- Euronews (2019c) New European far-right coalition named Identity and Democracy. *Euronews.com* 14. lipnja <https://www.euronews.com/2019/06/13/new-far-right-alliance-in-european-parliament> Pristupljeno 20. lipnja 2019.
- FN, Front national (2017) Au nom du peuple. 144 Enagements présidentiels. https://manifesto-project.wzb.eu//down/originals/2017-2/31720_2017.pdf Pristupljeno 1. srpnja 2019.
- FrP, Fremskrittspartiet (2013) Fremskrittspartiets Handlingsprogram 2013-2017. https://manifesto-project.wzb.eu//down/originals/2018-2/12951_2013.pdf Pristupljeno: 1. Srpnja 2019.
- FrP, Fremskrittspartiet (2017) Partiprogram 2017 – 2021. <https://www.frp.no/tema/utenriks/eu-og-eos> Pristupljeno 30. lipnja 2019.
- Ganley, Elaine (2018) French far-right party gets new name to boost its appeal. *Apnews.com* 1. lipnja. <https://www.apnews.com/e6540baaf10a4194bd06c37167e9cabe> Pristupljeno 20. lipnja 2019.
- Garbagnoli, Sara (2018) Matteo Salvini, renaturalizing the racial and sexual boundaries of democracy. *Opendemocracy.net* 1 listopada. <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/matteo-salvini-renaturalizing-racial-and-sexual-boundaries-of-dem/> Pristupljeno 10. srpnja 2019.
- Hornát, Jan (2013) A Czech elections with consequences. *Opendemocracy.net* 14. listopada. <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/czech-election-with-consequences/> Pristupljeno 20. lipnja 2019.
- Houda, Premysl (2013) Czech Senator Okamura: Lets «democratically» send the Roma to India. *Romea.cz* 1. srpnja. <http://www.romea.cz/en/news/czech/czech-senator-okamura-let-s-democratically-send-the-roma-to-india> Pristupljeno 20. lipnja 2019.
- Krause, Werner i dr. *Manifesto Corpus. Version: 2018-2*. Berlin: WZB Berlin Social Science Center. https://visuals.manifesto-project.wzb.eu/mpdb-shiny/cmp_dashboard_corpus_doc/ Pristupljeno 7. studenog 2019.
- Manifesto Project (2019) Manifesto Project: information. *Manifesto-project.wzb.eu* <https://manifesto-project.wzb.eu/information/documents/information> Pristupljeno: 10. srpnja 2019.
- McAlexander, Richard J. (2019) Terrorism does increase with immigration- but only homegrown, right wing terrorism. *Washingtonpost.com* 19. lipnja. <https://www.washingtonpost.com/politics/2019/07/19/immigration-does-lead-more-terrorism-by-far-right-killers-who-oppose-immigration/> Pristupljeno 25. lipnja 2019.
- McLaughlin, Daniel (2017) Tokyo-born Czech nationalist revels in his rising influence. *Irishtimes.com* 9. prosinca. <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/tokyo-born-czech-nationalist-revels-in-his-rising-influence-1.3320699> Pristupljeno 20. lipnja 2019.
- Mischke, Judith (2019) Austrias Strache turns down European Parliament seat. *Politico.eu* 17. lipnja. <https://www.politico.eu/article/austria-former-vice-chancellor-heinz-christian-strache-turns-down-european-parliament-seat/> Pristupljeno 25. lipnja 2019.
- Mudde, Cas (2018) From the Margins to the Mainstream: The Transformation of the Radical Right. *CEU.edu* 12. lipnja. <https://www.ceu.edu/event/2018-06-12/margins-mainstream-transformation-radical-right> Pristupljeno 10. srpnja 2019.
- Mudde, Cas (2019a) The far right may not have cleaned up, but its influence now dominates Europe. *TheGuardian.com* 28. svibnja.

- <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/may/28/far-right-european-elections-eu-politics> Pristupljeno 12. srpnja 2019.
- Mudde, Cas (2019b) Populism is dead! Long live the far right! U: Bolin, Niklas i dr. (ur) (2019) Euroflections 3 (str. 22-24) Euroflections.se
https://euroflections.se/globalassets/ovrigt/euroflections/euroflections_v3.pdf
Pristupljeno 10. srpnja 2019.
- Nardelli, Alberto (2019) Revealed: The Explosive Secret Recording That Shows How Russia Tried To Funnel Millions To The «European Trump». *Buzzfeednews.com* 10. srpnja.
<https://www.buzzfeednews.com/article/albertonardelli/salvini-russia-oil-deal-secret-recording> Pristupljeno 11. srpnja 2019.
- Oterio-Iglesias, Miguel (2019) Whats next for the spanish far right. *Politico.eu* 6. svibnja.
<https://www.politico.eu/article/vox-spain-far-right-what-is-next/> Pristupljeno 10. srpnja 2019.
- ParlGov.org (2019) *Parlgov.org* <http://www.parlgov.org/explore/> Pristupljeno 5. studenog 2019.
- Parolin, Zach (2017) How The Netherlands Made Geert Wilders Possible. *Theatlantic.com* 13. ožujka. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/03/how-geert-wilders-became-possible-in-tolerant-netherlands/518892/> Pristupljeno 25. lipnja 2019.
- PiS, Prawo i Sprawiedliwość (2011) Program Prawa i Sprawiedliwości. https://manifesto-project.wzb.eu/down/originals/92436_2011.pdf Pristupljeno 1. srpnja 2019.
- Religioustolerance.org (2019) Same-sex marriage and civil unions in Norway. <http://www.religioustolerance.org/hommarno.htm> Pristupljeno: 2. veljače 2019.
- Romea.cz (2013) Czech Senator Okamura: Let's "democratically" send the Roma to India. *Romea.cz* 1. srpnja <http://www.romea.cz/en/news/czech/czech-senator-okamura-let-s-democratically-send-the-roma-to-india> Pristupljeno: 8. srpnja 2019.
- Romea.cz (2017) Crime report filed after Czech politician calls for murder of minorities. *Romea.cz* 20. studenog. <http://www.romea.cz/en/news/czech/crime-report-filed-after-czech-politician-calls-for-murder-of-minorities> Pristupljeno 21. lipnja 2019.
- Romea.cz (2018a) Czech ultraconservative alleges that members of minorities defend their rights at the expense of «heterosexual men who are white». *Romea.cz* 30. lipnja. <http://www.romea.cz/en/news/czech/czech-ultraconservative-alleges-that-members-of-minorities-defend-their-rights-at-the-expense-of-heterosexual-men-who-are> Pristupljeno 20. lipnja 2019.
- Romeza.cz (2018b) Czech MP marks International Holocaust Remembrance Day by doubting what happened at Romani genocide site. *Romea.cz* 30. siječnja. <http://www.romea.cz/en/news/czech/czech-mp-marks-international-holocaust-remembrance-day-by-doubting-what-happened-at-romani-genocide-site> Pristupljeno 20. lipnja 2019.
- Santora, Marc (2018) After a Presidents Shocking Death, a Suspicious Twin Reshapes a Nation. *Nytimes.com* 16. lipnja. <https://www.nytimes.com/2018/06/16/world/europe/poland-kaczynski-smolensk.html> Pristupljeno 20. lipnja 2019.
- Scally, Derek (2019) Robert Biedron is latest political hope of Poland's left. *Irishtimes.com* 4. veljače. <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/robert-biedron-is-latest-political-hope-of-poland-s-left-1.3781863> Pristupljeno 20. lipnja 2019.

- Schultheis, Emili (2017) What Right-Wing Populists Look Like in Norway. *TheAtlantic.com* 12. rujna. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/09/norway-progress-party-populism-immigration/539535/> Pristupljeno 29. lipnja 2019.
- Smolar, Alexander (2018) Portrait of Jarosław Kaczyński - Former Polish Prime Minister of Poland, Chairman of the political party Law and Justice. *institutmontaigne.org* 21. prosinca. <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/portrait-jaroslaw-kaczynski-former-polish-prime-minister-poland-chairman-political-party-law-and> Pristupljeno 25. lipnja 2019.
- SPD, Svoboda a přímá demokracie (2017) Volební program SPD. Demokracii a svobodu - Už nikdy o nás bez nás. https://manifesto-project.wzb.eu//down/originals/2018-2/82721_2017.pdf Pristupljeno 1. srpnja 2019.
- Szűcs, Zoltán Gábor (2019) Democracy in Hungary? The Orban regime is clearly not democratic. *Publicseminar.org* 19. ožujka. <https://preview.publicseminar.org/2019/03/democracy-in-hungary/> Pristupljeno 10. srpnja 2019.
- Volkenstein, dr. (2018): *The Manifesto Data Collection. Manifesto Project (MRG/CMP/MARPOR). Version 2018b*. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB). <https://manifesto-project.wzb.eu/datasets> Pristupljeno 7. Studenog 2019.
- Walker, Shaun (2017) Putin welcomes Le Pen in Moscow with a nudge and a wink. *Theguardian.com* 24. ožujka. <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/24/putin-welcomes-le-pen-to-moscow-with-a-nudge-and-a-wink> Pristupljeno 20. lipnja 2019.
- Wielgosz, Przemysław (2018) Poland's nationalists are burying their antisemitic past – this is dangerous. *Theguardian.com* 6. ožujka. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/mar/06/poland-antisemitism-nationalism-holocaust> Pristupljeno 25. lipnja 2019.
- Wildman, Sarah (2017) Marine Le Pen wants to protect France's LGBTQ community — but opposes same-sex marriage. *Vox.com* 5. svibnja. <https://www.vox.com/world/2017/5/5/15542242/marine-le-pen-french-elections-gay-outreach> Pristupljeno 25. lipnja 2019.

Sažetak

Nikša Maravić

Tipovi desnog populizma u Europi

Populizam kao suvremeni izazov liberalnoj demokraciji može predstavljati prijetnju, ali i potencijalan korektiv demokraciji. Ovaj rad bavi se tipovima desnog populizma u Europi. Pretpostavlja se postojanje razlika unutar kategorije desno populističkih stranka u starim i novim demokracijama u Europi. Počinje se od određenja desnog populizma te njegovih ključnih elemenata: populizam, autoritarizam i nativizam. Program desno populističkih stranaka uključuje negativan stav prema manjinama, antiimigrantsku politiku i euroskepticizam. Cilj rada je uočiti ključne elemente koje su jednake u tim strankama, ali i uočiti potencijalne razlike među njima. Shodno tome kompariraju se četiri desno populističke stranke: poljska stranka Pravo i pravедnost (PiS), francuska stranka Nacionalno okupljanje (RN), češka stranka Sloboda i izravna demokracija (SPD) i norveška Napredna stranka (FrP). U prikaz stranaka ulazi pregled postojeće znanstvene literature o navedenim strankama te usporedba stranačkih programa koja uključuje bazu podataka Manifesto Project Database (MPD). MPD sadržava kvalitativne podatke o tome kojoj temi, javnoj politici i političkoj poziciji političke stranke posvećuju pažnju u svojim izbornim i stranačkim programima. Desno populističke stranke pokazuju razlike prema svojim socioekonomskim pozicijama, poziciji prema Europskoj uniji, Rusiji i drugim međunarodnim organizacijama te koga uključuju u „opasne druge, to jest u njihovom odnosu prema etničkim i seksualnim manjima. Uočene su razlike na ekonomskoj dimenziji pa su tako neke stranke za tržišnu ekonomiju i privatizaciju, dok su druge za državni intervencionizam i povećanje socijalnih naknada. Na kulturnoj dimenziji zauzimaju sličnu radikalno desnu poziciju, no razlikuju se prema tome koju skupinu uključuju u svoje poimanje „opasnih drugih“. Desni populistički pokazuju pozitivno lice populizma kada kritiziraju tehnokraciju, to jest demokratski elitizam i u svoj koncept naroda uključuju seksualne manjine. S druge strane, negativno lice pokazuju kada u „opasne druge“ uključuju nacionalne, vjerske i/ ili seksualne manjine te kada osporavaju liberalni segment liberalne demokracije.

Ključne riječi: tipovi desnog populizma, stare i nove demokracije u Europi, ekonomska i kulturna dimenzija, „opasni drugi“, *Manifesto Project Database* (MPD).

Summary

Nikša Maravić

Types of right-wing populism in Europe

Populism emerged as a contemporary challenge to liberal democracy and can act as a threat or a potential corrective to democracy. This work will elaborate on the types of right-wing populism in Europe, where there is an assumption of the existing differences between right-wing populist parties in old and new democracies in Europe. It starts off with the explanation of right-wing populism, thus characterizing its main elements: populism, authoritarianism and nativism. The right-wing populist politics includes a negative attitude towards minority groups, antiimmigration politics and euroskepticism. The goal of this paper is to notice key aspects that are equal to these parties and also, to discover the potential differences among them. In the comparative analysis of this paper, there are four parties covered: the Polish party Law and Justice (PiS), the French party National Rally (RN), Czech party Freedom and Direct Democracy (SPD) and finally, the Norwegian party Progress Party (FrP). Scientific literature mentioned in this paper will emphasize the role of the parties and the comparison of the different party programs, especially with the aid of the Manifesto Project Database (MPD). The program contains qualitative information on the different subjects, policy and political position the parties draw attention to in their party manifestos. The right-wing populist parties show their differences in the grounds of socioeconomic views, their opinion towards the European Union, Russia and other international organizations and who they consider as “dangerous others”, i.e. their relationship towards ethnic and sexual minorities. There are differences on the economic dimension, where some parties are for free market economy and privatization, while others are for state interventionism and increase in social security and welfare. They have a similar radical right position on the cultural dimension, but they differ in the who they consider as “dangerous others”. Right-wing populists show a positive side when they combat technocratic governance, i.e. democratic elitism and when they are inclusionary towards sexual minorities. On the other hand, they show a negative side when they include minorities various minorities as “dangerous others” and when they violate the liberal principle of liberal democracy.

Keywords: types of right-wing populism, old and new democracies in Europe, economic and cultural dimension, “dangerous others”, Manifesto Project Database (MPD).